

Osijek i okolica tijekom Domovinskoga rata

Gabrić, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:622968>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

FILIP GABRIĆ

**OSIJEK I OKOLICA TIJEKOM
DOMOVINSKOGA RATA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

FILIP GABRIĆ

**OSIJEK I OKOLICA TIJEKOM
DOMOVINSKOGA RATA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Mijo Beljo

Zagreb, 2023.

Sažetak

Predmet su ovoga diplomskog rada zbivanja u gradu Osijeku i njegovoj okolini za vrijeme velikosrpske agresije, odnosno borbenog djelovanja snaga Jugoslavenske narodne armije, pobunjenih Srba i četničkih postrojbi na Republiku Hrvatsku od ljeta 1991. do potpisivanja Sarajevskog primirja u siječnju 1992. godine. Tom je obrambenom ratu za neovisnost i cjelovitost hrvatske države, koji će biti prozvan Domovinskom ratom, prethodila pobuna kod dijela srpskoga stanovništva u Hrvatskoj tijekom kolovoza 1990. i njihovo poricanje novoustrojene hrvatske vlasti. Pobune su iz početnih incidenata prerasle u izravne sukobe, a na području istočne Slavonije izdvaja se masakr nad dvanaesticom hrvatskih policajaca u Borovu Selu iz 2. svibnja 1991. godine. Od tada pa do kraja godine, lokalno stanovništvo istočne Slavonije izloženo je svakodnevnim provokacijama, zlostavljanjima i sveopćim napadima od strane pobunjenih Srba koje će u ljeto 1991. ishoditi ratnim stanjem. U radu su detaljno prikazane borbe u okolini grada Osijeka, kao i u gradu samom, a za obranu grada ističu se rujanske borbe za vojarne i vojne objekte JNA, čijim su osvajanjem hrvatske snage priskrbile veću količinu oružja važnoga za daljnju obranu i utvrđivanje grada. Nakon pada Vukovara, Osijek postaje grad na prvoj crti istočnoga bojišta, poluokružen i neprestano bombardiran iz srpskih uporišta nadomak grada. Ipak, zbog odvažnih borbi u okolini, koji su unatoč okupaciji od strane brojnijeg i nadmoćnijeg suparnika, pružali značajan i dugotrajan otpor, Osijek će potpisivanje primirja u Sarajevu, a zatim i ostatak rata, dočekati kao „nepokoreni grad“.

Ključne riječi: Osijek, okolica, istočna Slavonija, Republika Hrvatska, Domovinski rat

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POČETAK KRAJA SFRJ	2
3. POBUNA SRBA U HRVATSKOJ KAO POČETAK DOMOVINSKOGA RATA I OSAMOSTALJENJE REPUBLIKE HRVATSKE	8
4. OSIJEK I OKOLICA TIJEKOM DOMOVINSKOGA RATA	13
4.1. Stanje na osječkom području od proglašenje hrvatske samostalnosti do rujna 1991. godine	13
4.2. Borbe za vojarne u Osijeku u rujnu 1991. godine	20
4.2.1. Oslobađanje vojnog stacionara u Tvrđi	21
4.2.2. Oslobađanje Doma JNA.....	22
4.2.3. Oslobađanje vojarne „Maršal Tito“	22
4.2.4. Oslobađanje vojarne „Narodni heroj Milan Stanivuković“	23
4.2.5. Oslobađanje vojnog skladišta „Lug“	26
4.2.6. Oslobađanje vojnog poligona „C“	28
4.3. Stanje na osječkom području od rujna 1991. do potpisivanja Sarajevskog primirja 2. siječnja 1992. godine	30
5. ISHOD RATA: SARAJEVSKO PRIMIRJE, MEĐUNARODNO PRIZNANJE REPUBLICKE HRVATSKE, MIRNA REINTEGRACIJA HRVATSKOG PODUNAVLJA TE RATNE ŠTETE NA OSJEČKOM PODRUČJU	39
6. ZAKLJUČAK	43
7. LITERATURA	44
7.1 Knjige	44
7.2. Članci.....	45
7.3. Internetski izvori.....	46

1. UVOD

Cilj ovoga diplomskog rada je prikazati najvažnije događaje za obranu grada Osijeka i okolice tijekom Domovinskoga rata i pritom naglasiti važnost njegove uspješne obrane u sprječavanju daljnjih ekspanzionističkih težnji velikosrpskih snaga u osvajanju ostatka države. U prvom poglavlju govori se o političkim i društvenim krizama unutar bivše jugoslavenske države koje su dovele do njezina raspada. Kao temeljna kriza nameće se velikosrpski nacionalizam, odnosno stvaranje „Velike Srbije“, čija je ideja ispisana još u programu *Načertanije* iz 19. stoljeća te obnovljena u *Memorandumu SANU-a* iz 1986., koji će kao osnovu svoje politike uspješno provoditi vodeći srpski političar posttitovskog razdoblja Slobodan Milošević. Drugo poglavlje pobliže opisuje kako je upravo Miloševićeva politika utjecala na izbijanje pobune kod dijela srpskoga stanovništva u Hrvatskoj u tzv. *balvan revoluciji* tijekom ljeta 1990. godine. U to vrijeme, kao odgovor na velikosrpski utjecaj, osnivaju se prve političke stranke te organiziraju prvi višestranački izbori u Republici Hrvatskoj, a to je za Hrvatsku ujedno označilo i početak procesa osamostaljenja. U trećem poglavlju opisuju se početci velikosrpske agresije na grad Osijek, naselja nadomak grada (Tenja, Nemetin, Sarvaš) te na sela u osječkoj okolici (Ćelije, Aljmaš, Erdut, Dalj, itd.), zbog čega je lokalno stanovništvo bilo prisiljeno napustiti svoje domove i tražiti utočište u sigurnijim dijelovima Hrvatske i inozemstva. Ključni su događaj za obranu grada rujanske borbe za vojarnu JNA tijekom kojih su zaplijenjene veće količine naoružanja važnoga za utvrdu grada, ali i prekid borbe na dva fronta. Nakon rujanskih borbi koncentracija snaga JNA preusmjerena je na osvajanje Vukovara, no s padom „Grada Heroja“ okolica Osijeka postaje prvom crtom istočnoslavonskoga bojišta. Stoga se rad osvrće na sukobe u mjestima Palača, Ernestinovo, Laslovo, Antunovac i Ivanovac te njihovu doprinosu u obrani grada Osijeka kojeg neprijateljske snage nisu uspjele osvojiti. Potpisivanjem Sarajevskoga primirja početkom 1992. najavljen je prekid ratnoga sukoba, ali tek su s potpisivanjem Erdutskoga sporazuma iz siječnja 1998. prostori istočne Slavonije, Baranje i Srijema vraćene pod teritorij Republike Hrvatske. Na kraju se daje uvid o ratnim stradanjima i materijalnim štetama u ratu, čije su posljedice vidljive do danas.

U radu je korištena relevantna literatura, poglavito povjesničara kojima je razdoblje Domovinskoga rata uže područje zanimanja, a ističe se Davor Marijan s djelima *Bitka za Vukovar* (2004.), *Stvaranje Hrvatske države i Domovinski rat* (2006.), *Obrana i pad Vukovara* (2013.) te *Domovinski rat* (2016.). Također, ovaj rad uvelike zahvaljuje disertaciji Ivana Mihanovića *Obrana grada Osijeka 1991. godine* (2020.), čiji su iscrpni izvještaji obogatili ovaj rad. Za potrebe rada korišteni su i razni stručni historiografski članci te video-zapis.

2. POČETAK KRAJA SFRJ

Smrt Josipa Broza Tita 4. svibnja 1980. najavila je duboko krizno razdoblje za Jugoslaviju u desetljeću koje je uslijedilo. Posttitovsko razdoblje obilježila je najprije velika ekonomska i gospodarska kriza, pobuna Albanaca na Kosovu, rast velikosrpskog nacionalizma, a zatim i slovenskog separatizma te političke ambicije JNA.¹ Također, toj kriznoj situaciji treba dodati i činjenicu da s jugoslavenske političke scene odlaze tri ličnosti koje su davale osnovni ton političkog i gospodarskog života zemlje: Edvard Kardelj umire 1979., Josip Broz Tito 1980., a Vladimir Bakarić 1982., a da nitko od njih iza sebe nije ostavio neku teorijsko oblikovanu doktrinu.²

Do gospodarske krize dolazi još 1979. zbog potpunog zastoja rasta proizvodnje. S tržišta su nestale uvozne robe, a država nije mogla plaćati uvoz nafte, opreme i sirovina. Sa stagnacijom proizvodnje Jugoslavija se do 1980. zadužila za dvadeset milijardi dolara, a deviznu bilancu država je održavala doznakama radnika na radu u inozemstvu, koji su većinom bili Hrvati. Budući da je država, unatoč evidentnom padu standarda, velikoj nezaposlenosti i visokoj inflaciji, nastavila s politikom spašavanja nerentabilnih poduzeća, ono je i u konačnici dovelo do kraha jugoslavenskog gospodarstva.³ Istodobno se u krugovima SKJ govorilo da postoji gospodarska, ali ne i politička kriza, što je srpska politička elita iskoristila za pokretanje zahtjeva za revizijom Ustava iz 1974. godine. Naime, smatrali su da je ustavnim promjenama ukinuto načelo narodnog suvereniteta, a time i narušen položaj srpskoga naroda u granicama Jugoslavije (tzv. *srpsko pitanje*). Povod za njegovom promjenom započelo je u proljeće 1981. i prosvjedima Albanaca na Kosovu koji su tražili stvaranje etnički čiste albanske republike u okviru jugoslavenske federacije, ali i moguće sjedinjenje s Albanijom, na osnovi prava iz Ustava na samoodređenje do odcjepljenja.⁴ Upravo će srpska negacija prava Albanaca na Kosovo i njihov pokušaj rješavanja autonomne posebnosti postati žarištem političke krize u Jugoslaviji. Najprije reagira grupa srpskih akademika u rujnu 1986. koji u *Večernjim novostima* objavljuju velikosrpski nacionalni program *Memorandum SANU* (Srpska akademija nauka i umetnosti) kao svojevrsni odgovor na rješavanje srpskoga pitanja i nepravde prema Srbima. U *Memorandumu* se iznosi teza o problemima jugoslavenskog gospodarstva i političkoga sustava, ali i sve lošiji položaj Srba u granicama Jugoslavije, posebno u Hrvatskoj te Bosni i

¹ BARIĆ, Nikica; MARIJAN, Davor. *Raspad Jugoslavije i stvaranje hrvatske države*. Zagreb: AGM d.o.o. i Hrvatski institut za povijest, 2020., 169.

² MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije (1918 – 1991 – 2003)*. Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičić, 2003., 377.

³ Isto, 377 – 378.

⁴ Isto, 386.

Hercegovini, navodeći da Srbi u Hrvatskoj nisu bili toliko ugroženi od razdoblja NDH. U širenju takve „antisrpske koalicije“, *Memorandumom* se pokušalo povratiti pokrajine Kosova i Vojvodine u sastavne dijelove Srbije te ujediniti sva područja u kojima žive Srbi u jedinstvenu državu, čime bi se napokon oživio plan o stvaranju „Velike Srbije“.⁵ Taj je velikosrpski projekt,⁶ osmišljen još u 19. stoljeću, uključivao i dijelove hrvatskoga teritorija do smjera Virovitica – Pakrac – Karlovac – Ogulin i Karlobag.⁷ Usporedo s *Memorandumom*, u slovenskim se krugovima prepoznala opasnost za Jugoslaviju, stoga je u siječnju 1987. u ljubljanskom časopisu *Nova revija Slovenija* objavila vlastiti nacionalni program. Temeljna misao programa bila je neovisnost Slovenije, budući da se sumnjalo u mogućnost modernizacije Jugoslavije. Iako su u roku godinu dana i Srbija i Slovenija osporile Jugoslaviju, povod za osporavanjem bio je osjetno drukčiji kod Slovenaca. Naime, oni krivca za svoj položaj nisu vidjeli u drugim jugoslavenskim nacijama, već u karakteru sustava te je, prema tome, njihovo osporavanje bilo isključivo individualno, a ne institucionalno. Time je označen početak tzv. *slovenskog proljeća*, a krajem 1989. doneseni su amandmani kojima je omogućen prijelaz iz socijalističkoga na tržišno gospodarstvo, odnosno prijelaz iz partijskog sustava u višestranačku demokraciju.⁸

U drugoj polovici 1980-ih u srpskim krugovima jača utjecaj Slobodana Miloševića, tadašnjeg predsjednika CK SK Srbije, koji je svoju političku struju temeljio upravo na konceptu *Memoranduma* (iako se isprva predstavljao kao spasitelj Jugoslavije i socijalizma), stvarajući strategiju transformiranja Jugoslavije u obliku proširene Srbije.⁹ Računajući na četiri glasa u saveznom Predsjedništvu (Srbija, Crna Gora, Kosovo i Vojvodina), Milošević je planirao neutralizirati utjecaj četiriju preostalih republika.¹⁰ Ta se politička taktika počela provoditi

⁵ RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska 1945. – 1991.*, u: *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Školska knjiga, 2006., 67 – 68.

⁶ Termin „Velika Srbija“ označava srpska ekspanzionistička posezanja koja svoju idejnu podlogu imaju u programima *Načertanije* Ilije Garašanina iz 1844., čiji je cilj bila obnova Dušanova carstva kao hegemon na Balkanu, izlaz na more i prevlast u srednjem Podunavlju, odnosno u programu *Kovčežić za istoriju jezika i običaje Srba sva tri zakona* Vuka Stefanovića Karadžića iz 1849. godine. Za razliku od Garašanina, Karadžić je velikosrpsku ideologiju provodio na polju jezika i književnosti. Njegova glavna teza *Srbi svi i svuda*, koja već samim naslovom govori o čemu je riječ, negira pravo na nacionalnu pripadnost Hrvatima (Slavoncima, Dalmatincima), Bošnjacima (Muslimanima), Hercegovcima i Crnogorcima u skladu s postavkama o jeziku (štokavici) kao temeljnom kriteriju za nacionalno opredjeljenje. Drugim riječima, za Karadžića su svi štokavci Srbi. PAVLIČEVIĆ, Dragutin. „Dva stoljeća velikosrpskih težnji prema Hrvatskoj 1793 – 1993“. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 2 (1993), br. 2-3 (4-5): 275 – 276.

⁷ NAZOR, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011., 19.

⁸ MARIJAN, Davor. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot infinitus, 2016., 18 – 19.

⁹ Slobodan Milošević (1941 – 2006) je u Srbiji postao izrazito popularan po rečenici „Nitko ne sme da vas bije“ prilikom obraćanja javnosti na Kosovu polju 24. travnja 1987., što mu je osiguralo titulu najmoćnijeg srpskog političara u borbi za srpsku stvar i rješavanja krize na Kosovu. NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih.*, 20.

¹⁰ RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.: od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga, 2006., 551.

organiziranjem masovnih mitinga Srba i Crnogoraca, najprije na Kosovu, što je rezultiralo obračunima s albanskim kontrarevolucionarima, a zatim i u Vojvodini u tzv. *jogurt revoluciji*. Masovni mitinzi u srpskim redovima poznati kao *mitinzi istine* ili *događanja naroda*, a u Novom Sadu su u listopadu 1988. zabilježili prve uspjehe kada je smjenjeno vodeće vojvođansko rukovodstvo, a na vlast je došla potpuno nova vlada, podložna Miloševiću. Ipak, tu nije bio kraj Miloševićevim čistkama te zapravo rušenju postojećeg uređenja Jugoslavije. Dan nakon rušenja vodstva Vojvodine, Milošević se okreće prema Crnoj Gori. S već iskušanim mitinzima nastoji srušiti crnogorsku vladu, koja je siječnju 1989. *antibirokratskom* revolucijom pretvorena u marionetu srbijanske politike, odane Miloševiću. Naposljetku, preostalo je Kosovo kojemu se postupno ukidala autonomija da bi se u potpunosti ukinula 28. ožujka 1989., nakon čega je Skupština Srbije donijela nove amandmane Ustava SR Srbije. Novim je ustavom ukinut konstitutivni status dviju autonomnih pokrajina te su one uključene u sastav Srbije i njoj potčinjene. S ukidanjem autonomnih pokrajina Kosova i Vojvodine Milošević je ostvario prvi dio svoga plana, a to je jedinstvena srpska država u kojoj su Srbi vladajuća nacija, dok je drugi dio plana stvaranja Velike Srbije trebao uslijediti.¹¹

Dana 28. lipnja 1989. organizirana je proslava 600. obljetnice kosovske bitke na Gazimestanu (Kosovo). Milošević je tom prilikom, sada kao predsjednik predsjedništva SR Srbije, bio glavni govornik te se u svom govoru osvrnuo na potlačenost srpskoga naroda, dodavši: „(...) opet smo u bitkama i pred bitkama. One nisu oružane mada i takve još nisu isključene.“ Navedenom je izjavom Milošević najavio rat za Veliku Srbiju pa su inicirani brojni mitinzi diljem Jugoslavije, ovaj put i u Hrvatskoj. U Kninu je 8. i 9. srpnja održana obljetnica kosovske bitke, a mnoštvo pristiglo iz Srbije, Bosne i Hercegovine te Hrvatske izvikivalo je parolu „Ovo je Srbija“. Sličan se miting trebao održati i u Sloveniji 1. prosinca 1989. (simbolično na dan stvaranja Jugoslavije iz 1918.), no sama najava mitinga izazvala je negodovanje kod slovenskih, ali i hrvatskih vlasti pa je isti zabranjen. U Srbiji je objavljen poziv privrednim organizacijama i društvenim institucijama da prekinu sve veze sa Slovenijom koja se time našla u ekonomskoj blokadi. Iako djelotvorni u Vojvodini, Kosovu i Crnoj gori, mitinzi su se pokazali nedjelotvornima u preostalim republikama, a Miloševićeva čistka naišla je na otpor u širim slojevima stanovništva tih republika. Jedna od posljedica toga otpora dogodio se u Zagrebu 17. lipnja 1989. kada je osnovana nova politička formacija – *Hrvatska demokratska zajednica*, koja će imati presudnu ulogu u budućim zbivanjima u Hrvatskoj.¹²

¹¹ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918 – 1991 – 2003)*, 394 – 397.

¹² Isto, 405 – 407.

Sve agresivnija Miloševićeva politika nagnala je CK SKJ na saziv 14. izvanrednog kongresa koji se odvio od 20. do 22. siječnja 1990. u Beogradu. I dok je Milošević smatrao da će upravo na tom kongresu, uz podršku JNA, zadobiti prevlast u vodstvu Partije te smjeniti one koji su mu se suprostavljali, dogodilo se suprotno. Naime, tijekom rada kongresa iskazale su se dvije potpuno oprečne koncepcije. S jedne strane, savezi komunista Slovenije i Hrvatske tražili su postupnu transformaciju SKJ u savez republičkih partija, dok se, s druge strane, SK Srbije zalagao za obnovu jedinstvenog SKJ na temeljima lenjinističko-boljševičke partije. Budući da su delegati Srbije i Crne Gore u više navrata verbalno napadali delegate Slovenije i Hrvatske, kongres su prvo napustili delegati Slovenije, a zatim su isto učinili i delegati Hrvatske. Kongres nije nastavljen, čime je označen i konačan raspad SKJ.¹³ Uz smrt doživotnog jugoslavenskog predsjednika Josipa Broza Tita, sada je nestao i drugi važan čimbenik očuvanja SFRJ, dok je treći, preostali čimbenik, bila JNA.¹⁴

Raspad SKJ otvorio je prostor za uvođenje višestranačja, a to je značilo proces formiranja i legaliziranja političkih stranaka. U svim republikama, osim Srbije i Crne Gore, komunisti su doživjeli poraz. U Hrvatskoj su se oporbene skupine i stranke počele osnivati od početka 1989., a do prvih demokratskih izbora bilo ih je registrirano oko trideset. Među prvima su bili Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu (UJDI), Hrvatsko socijalno-liberalna stranka (HSL) i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). Sabor SRH 28. i 29. rujna 1989. je u uzavreloj političkoj ozračju upozorio da je daljnji razvoj SFRJ moguć samo na avnojevskom konceptu Jugoslavije kao federativne zajednice ravnopravnih naroda i narodnosti te je naglasio da će se zalagati za Jugoslaviju kao pravnu i demokratsku državu. Zbog velikosrpskih nastojanja početkom prosinca 1989. novoosnovane stranke i oporbene skupine prikupljale su potpise za peticiju kojom su zahtijevale raspisivanje slobodnih izbora. SKH se na svom Jedanaestom kongresu, održanom od 11. do 13. prosinca 1989., izjasnio za višestranački sustav, odnosno spremnost za organiziranjem slobodnih izbora. Početkom veljače 1990. predsjednik Sabora Anđelko Runjić raspisao je višestranačke izbore za 22. travnja za Vijeće općina i Društveno-političko vijeće, a dan kasnije za Vijeće udruženog rada. Na izborima je sudjelovao velik broj stranaka, a posebno su se isticali HDZ, na čelu s Franjom Tuđmanom, Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena (SKH-SDP), točnije reformirani SKH, predvođen Ivicom Račanom te Koalicija narodnog sporazuma, na čelu s

¹³ Isto, 407 – 408.

¹⁴ NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih.*, 27.

izvanstranačkim vođama Savkom Dabčević Kučar te Mikom Tripalom.¹⁵ Sama je Koalicija bila sastavljena od mnogobrojnih stranaka: Hrvatska demokratska stanka (HDS), Hrvatska seljačka stranka (HSS), Hrvatska kršćanska demokratska stranka (HKDS), Socijaldemokratska stranka (SDS), Hrvatska socijalno-liberalna stranka (HSLŠ) i dr.¹⁶ Pobjedu je odnio HDZ, budući da je najviše isticao afirmaciju hrvatskoga identiteta, ali i preustroj Jugoslavije u konfederalnu zajednicu. Upravo je HDZ oživio nakon dugo vremena potisnuti hrvatski nacionalizam. S nešto više od 40% glasova HDZ je dobio i većinu u Saboru. Slijedio ga je SKH-SDP s 30% glasova, uglavnom od građana srpske nacionalnosti, a na trećem je mjestu završila Koalicija narodnog sporazuma. Višestranački Sabor konstituiran je 30. svibnja 1990., a Franjo Tuđman postao je predsjednik Predsjedništva SR Hrvatske.¹⁷

S osnivanjem nekomunističkih stranaka u Hrvatskoj, započelo je i osnivanje stranaka sa srpskim nacionalnim predznakom. U Kninu je 17. veljače 1990. osnovana Srpska demokratska stranka (SDS) pod vodstvom psihijatra Jovana Raškovića te srpskog književnika Dobriše Ćosića. Sama se stranka zalagala za Jugoslaviju uređenu kao federaciju u okviru koje se mogu osnivati nove autonomne jedinice. S usponom Miloševićeva pokreta kod dijela Srba u Hrvatskoj dolazi do jačanja nacionalnih osjećaja, ali i zabrinutosti zbog predizborne kampanje HDZ-a koji je u beogradskim promidžbama smatran „obnovom ustaštva“. U novom višestranačkom sazivu hrvatskog Sabora SDS je imao pet zastupnika, budući da je znatan postotak srpskog stanovništva svoj glas dalo reformiranim hrvatskim komunistima. Sukladno tome, nakon održanih višestranačkih izbora bilo je očito da SDS i srpsko stanovništvo, na područjima na kojima je bilo većinsko, neće mirno prihvatiti novu hrvatsku vlast te se okreću posljednjoj postojećoj jugoslavenskoj instituciji, JNA.¹⁸ Budući da je i JNA nastojala očuvati Jugoslaviju kao strogo centraliziranu državu s prevlašću srpskog naroda (vođeni načelom „jedan građanin – jedan glas“) te povećati ovlasti saveznih tijela, dolazi do zblježavanja vodstva JNA sa srbijanskim vodstvom, a time i pretvaranje JNA u srpsku vojsku. Stoga su vlasti SFRJ na rezultate izbora u Hrvatskoj reagirale tako što su 14. svibnja 1990. oduzele dio naoružanja slovenske i gotovo cjelokupnog naoružanja hrvatske Teritorijalne obrane (TO) i smjestile ga u

¹⁵ Franjo Tuđman (1922 – 1999) bio je poslijeratni general JNA i partizanski povjesničar. Političku karijeru započeo je u Radićevoj Hrvatskoj seljačkoj stranci, a u ratu se priklonio komunističkoj opciji, za koju je tada smatrao da je u sklopu Jugoslavije riješila hrvatsko pitanje. Slom 1971. riješio ga je iluzije jugoslavenstva, a tijekom 1990-ih je, bez obzira na politička neslaganja, spremno pružao šansu svima koji su željeli sudjelovati u stvaranju neovisne Hrvatske. MARIJAN, *Domovinski rat*, 19.

¹⁶ RADELIĆ, *Hrvatska 1945. – 1991.*, 91 – 92.

¹⁷ BARIĆ, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.*, u: *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Zagreb: Školska knjiga, 2006., 197.

¹⁸ Isto, 198 – 200.

vojna skladišta pod nadzorom JNA, po naređenju načelnika Generlštaba oružanih snaga SFRJ Blagoja Adžića.¹⁹ Ista zapovijed potpisana je bez znanja i suglasnosti Predsjedništva SFRJ-a, što sam postupak čini protuzakonitim.²⁰ To je za novu hrvatsku vlast značilo potpuno vojno razoružanje, dok je, s druge strane, olakšalo izbijanje pobune srpskog stanovništva u Hrvatskoj u ljeto 1990. godine.

¹⁹ Teritorijalna obrana bila je dio oružanih snaga SFRJ. Imala je republički karakter (u nadležnosti republika i pokrajina), a za razliku od JNA, koja je bila federalna komponenta, bila je slabije naoružana i predviđena prvenstveno za gerilsku borbu i nadzor teritorija. BARIĆ i MARIJAN, *Raspad Jugoslavije i stvaranje hrvatske države*, 163.

²⁰ NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih.*, 35.

3. POBUNA SRBA U HRVATSKOJ KAO POČETAK DOMOVINSKOGA RATA I OSAMOSTALJENJE REPUBLIKE HRVATSKE

Demokratske promjene u Jugoslaviji nagovijestile su i promjenu naziva državnih tijela, dužnosti i znakovlja koji su bili odraz staroga komunističkog jednostranačja s nazivima koji su bili primjereniji suvremenijem i demokratskom obliku državnog ustroja.²¹ Stoga je Sabor SR Hrvatske 25. srpnja 1990. usvojio amandmane na postojeći Ustav te uklonio pridjev „socijalistička“ iz naziva države, a umjesto crvene zvijezde petokrake na zastavu je stavljen hrvatski povijesni grb s 25 crvenih i bijelih polja kojemu su u prosincu iste godine dodani manji grbovi hrvatskih povijesnih pokrajina. Također, amandmanima je odlučeno da je službeno pismo u RH latinica, ali da se u područjima s većinskim srpskim stanovništvom jamči službena uporaba ćirilice.²² No na isti dan kad su usvojeni amandmani na Ustav RH, u mjestu Srbu su politički predstavnici Srba u Hrvatskoj (uglavnom dužnosnici SDS-a) odgovorili *Deklaracijom o suverenosti i autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj* kojom traže zaštitu nacionalne suverenosti i slobodu srpskog naroda na području Hrvatske. U *Deklaraciji* navode da je odcjepljenje Hrvatske od Jugoslavije legitimno, ali da se pritom odcjepljuju narodi, a ne države. Zbog toga traže da Srbi u Hrvatskoj imaju pravo na vlastitu autonomiju. *Deklaracijom* je formirano i Srpsko nacionalno vijeće (SNV), točnije Srpski Sabor u Hrvatskoj, koji proglašava ništavnim sve ustavne i druge zakonske promjene u Hrvatskoj koje negiraju srpski suverenitet i njegovo autonomno pravo, što je bio jasan znak da Srbi u Hrvatskoj ne žele prihvatiti hrvatsku vlast.²³ Inače, još su u lipnju 1990. Srbi u Hrvatskoj započeli proces prekrajanja teritorijalno-administrativnog ustrojstva Hrvatske radi promjene granica. U Kninu je 27. lipnja 1990. donesena *Odluka o osnivanju i konstituiranju Zajednica općina Sjeverne Dalmacije i Like*, a upravo će ta zajednica postati preteča „srpskih autonomnih oblasti“ (SAO).²⁴ Najprije je na području sjeverne Dalmacije i Like, dan prije donošenja „Božićnog“ Ustava 21. prosinca 1990., proglašena SAO Krajina kao teritorijalna autonomija u sklopu Republike Hrvatske i federativne Jugoslavije, sa središtem u Kninu. Nedugo nakon proglašenja SAO Krajine dolazi do sličnog organiziranja i na prostoru Slavonije pa je 12. kolovoza 1991. proglašena SAO Zapadna Slavonija, koja je uključivala prostore od Kutine i Novske do Bjelovara i Virovitice, a 25. rujna iste godine SAO Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srem. Od tih će se srpskih oblasti 19. prosinca 1991. stvoriti jedinstvena Republika Srpska Krajina, čime će *de facto* doći do

²¹ Isto, 35.

²² BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.*, 202.

²³ Isto, 204 – 205.

²⁴ NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih.*, 35.

odvajanja dijelova hrvatskog teritorija i njihova pripajanja budućoj jugoslavenskoj državi pod srpskom dominacijom.²⁵

Na kninskom je području tijekom ljeta 1990. bilo očito da se razvija pobuna, izražena u nelojalnosti policajaca srpske nacionalnosti prema hrvatskoj vlasti. Od straha od moguće pobune u Zagrebu je odlučeno da se povuče oružje rezervnog sastava iz policijskih postaja u Dalmaciji i Lici, točnije u mjestima s većinskim srpskim stanovništvom. No, zbog te su odluke u okolici Knina 17. kolovoza 1990. naoružani civili srpske nacionalnosti zapriječili prometnice balvanima i kamenjem te naoružanim stražama blokirale sve ceste koje su povezivale kontinentalnu Hrvatsku s Dalmacijom. Taj je početak oružane pobune dijela srpskoga stanovništva u Hrvatskoj dobio naziv „balvan revolucija“, a ista je obuhvatila velik dio zaobalja sjeverne Dalmacije, Liku i Banovinu, a kasnije i druge krajeve Hrvatske gdje su Srbi činili znatan udio u stanovništvu.²⁶ Pokušaj Hrvatske da intervencijom u Kninu uguši pobunu u začetku je spriječila JNA svojim ratnim zrakoplovstvom, a postupak je opravdan tvrdnjom da su hrvatski helikopteri letjeli bez odobrene najave.²⁷ Zbog terorističkog djelovanja srpskih ekstremista nastala je potreba za naoružavanjem ljudi spremnih za obranu Hrvatske. Tečaj za obuku novih policijskih službenika nazvan „Prvi hrvatski redarstvenik“, započet 5. kolovoza 1990., postat će prva oružana postrojba MUP-a RH na koju je hrvatska vlast mogla u potpunosti računati u sukobu sa srpskim teroristima, a iz koje će se kasnije razviti hrvatska oružana sila u Domovinskom ratu. Njima je 7. rujna 1990. dodana Antiteroristička jedinica Lučko, a potom i druge elitne hrvatske postrojbe u sastavu MUP-a i Zbora narodne garde (ZNG).²⁸ Naravno, u obrani Hrvatske sudjelovali su i mnogi drugi policijski djelatnici koji su ostali lojalni MUP-u RH.²⁹

U tim je izvanrednim okolnostima Sabor RH 22. prosinca 1990. proglasio novi hrvatski Ustav (tzv. „Božićni“ Ustav) kojim je Republika Hrvatska određena kao jedinstvena, nedjeljiva, demokratska i socijalna država koja promiče ljudska prava i slobodu te ravnopravnost svih građana pred zakonom. Prema tome Ustavu RH je definirana kao *nacionalna država hrvatskoga*

²⁵ BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.*, 214 – 217.

²⁶ Isto, 207.

²⁷ MARIJAN, Davor. „Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990. – 1991.“. *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), br. 1: 56.

²⁸ Zbor narodne garde (ZNG) je *de facto* bila preteča Hrvatske Vojske, budući da Hrvatska formalno-pravno nije smjela imati vlastitu vojsku jer je i dalje bila u sastavu Jugoslavije. Stoga je ZNG, kao vojno-policijska komponenta u sastavu MUP-a Hrvatske, postao dijelom oružanih snaga RH, ustrojen u travnju 1991. godine. Do kraja svibnja ustrojene su i prve četiri djelatne („A“) brigade, a službena smotra ZNG-a održana je 28. svibnja 1991. na stadionu NK Zagreb. NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih.*, 60 – 61.

²⁹ Isto, 39 – 40.

naroda i pripadnika inih naroda i manjina, koji su njezini državljani: Srba, Muslimana, Slovenaca, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova i drugih. Ipak, pobunjeni su Srbi smatrali da je novim Ustavom ukinut njihov „posebni“ status konstitutivnog naroda (što se u srbijanskim krugovima tumačilo kao pravo na odcjepljenje), a da su sada, zbog dodijeljenog im statusa nacionalne manjine u Hrvatskoj, postali „građani drugoga reda“. Međutim, po Ustavu iz 1974. stoji da je *SR Hrvatska nacionalna država hrvatskog naroda, država srpskog naroda u Hrvatskoj i država drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive.* Shodno tome, „stari“ Ustav, kako navodi Ante Nazor, *ne dopušta nedvosmisleno tumačenje da su Srbi tada bili uzdignuti na razinu konstitutivnog naroda u Hrvatskoj, već su bili samo posebno istaknuti u odnosu na ostale narode.* Iz toga je razloga bitno naglasiti da su incidenti i terorističko djelovanje srpskih ekstremista u Hrvatskoj, kao i protuustavne odluke vodstva pobunjenih Srba tijekom 1990., kad nacrt novoga Ustava nije ni bio poznat, jasno pokazali da oružana pobuna srpskih ekstremista u Hrvatskoj nije bila utemeljena. Drugim riječima, njihova se djelovanja ne mogu opravdavati sadržajem Ustava RH iz prosinca 1990., a tako ni odnosom hrvatskih vlasti prema Srbima u Hrvatskoj.³⁰

Početkom 1991. vodstvo pobunjenih Srba započelo je razmatrati opcije pripajanja hrvatskoga teritorija Srbiji te zajedno s prosrpskim članovima SFRJ-a i JNA spriječiti jačanje hrvatskih policijskih snaga. Sukladno tome, 28. veljače 1991. donesena je *Rezolucija o razdruživanju RH i SAO Krajine* kojim su srbijansko vodstvo i vojni vrh JNA usuglasili sljedeće: srušiti vlast prvo u Hrvatskoj, a zatim u Sloveniji; jačati srpsku krajinu u Hrvatskoj i podržati njeno odcjepljenje; organizirati masovne mitinge u Hrvatskoj protiv HDZ-a; povećati borbenu gotovost vojske JNA te izvršiti mobilizaciju za odlučnu akciju u Hrvatskoj. Tijekom veljače i ožujka održani su brojni mitinzi hrvatskih Srba diljem Hrvatske (Knin, Vukovar, Beli Manastir, Dalj, Trpinja, Bobota, Mirkovci i Borovo Selo), a 18. ožujka u Kninu je donesena *Odluka o odvajanju SAO Krajine od Republike Hrvatske.*³¹ Izražene napetosti kulminirale su u nekoliko oružanih sukoba koji su obilježili prvu polovicu 1991. godine. Prvi se oružani sukob dogodio 2. ožujka u Pakracu kada su srpski pobunjenici napali hrvatske policajce s ciljem da tamošnju policijsku postaju pokušaju staviti pod sastav SUP-a SAO Krajine. Ipak, hrvatski su policajci uspješno ugušili tu pobunu bez većih žrtava. Do novoga sukoba došlo je 31. ožujka na Uskrs (kasnije prozvan „Krvavi Uskrs“), u Nacionalnom parku Plitvička jezera zbog intervencije hrvatskih policajaca nakon što su pobunjeni Srbi pokušali zauzeti područje oko

³⁰ Isto, 46 – 47.

³¹ Isto, 49 – 52.

Plitvica.³² Iako su tijekom ovoga sukoba pale i prve žrtve (hrvatski policajac Josip Jović smatra se prvom žrtvom Domovinskoga rata), hrvatske su se snage u tim prvim sukobima pokazale izrazitom uvježbanim i spremnim na obranu teritorijalne cjelovitosti Hrvatske. S druge strane, uloga je JNA, kao službene vojske Jugoslavije, trebala biti razdvajanje zaraćenih strana, no u trenutcima kad je hrvatska policija porazila srpske pobunjenike, otvoreno je stala u njihovu zaštitu. Nakon što su na sjednici Predsjedništva SFRJ 15. ožujka 1991. propali planovi srbijanskoga vodstva i JNA o uvođenju izvanrednog stanja u državi, nastavljeno je teroriziranje hrvatskih područja od strane srpskih ekstremista. Već su 2. svibnja 1991. u Borovu Selu srpski pobunjenici u zasjedi ubili dvanaestoricu hrvatskih policajaca. Ono je službeno označilo početak ratnog stanja u istočnoj Slavoniji, ali i stvaranje ratne psihoze na kriznim područjima u Hrvatskoj, posebice u Slavoniji i Dalmaciji. Time su velikosrpski agresori ostvarili svoj glavni cilj: uvođenje izvanrednog stanja i intervenciju JNA koja je preuzela ulogu „tampon-zone“ između zaraćenih strana, a zapravo je postala saveznik pobunjenih Srba u Hrvatskoj.³³

Velikosrpska politika, a zatim i agresija, nagnala je Hrvatsku i Sloveniju u proces osamostaljenja. U Hrvatskoj je 19. svibnja 1991. održan referendum o pitanjima samostalnosti i ostanku u Jugoslaviji. Za neovisnost Hrvatske opredijelilo se gotovo 94%, a protiv ostanka u Jugoslaviji 92% građana koji su glasali (na referendum je izašlo oko 85% hrvatskih građana s pravom glasa). Na temelju rezultata referenduma, Sabor RH je u Zagrebu 25. lipnja 1991. proglasio Hrvatsku samostalnom i suverenom državom, a isti je dan i Slovenija proglasila svoju samostalnost. Tom je prigodom Predsjednik Sabora RH Žarko Domljan izrekao povijesnu rečenicu: „Rođena je država Hrvatska, neka joj je sretan i dug život!“ S proglašenjima neovisnosti Hrvatske i Slovenije započeo je postupak njihovih međunarodnih priznanja. Budući da su svjetske sile, predvođene Europskom zajednicom, nastojali očuvati jugoslavensku federaciju, Hrvatska i Slovenija prihvatile su tromjesečni moratorij realizacije svojih samostalnosti, potpisan na Brijunima 7. srpnja 1991. (tzv. Brijunski sporazum), kako bi se našlo mirno rješenje za jugoslavensku krizu.³⁴ Unatoč najavama o prekidima vatre, velikosrpska vojska najprije napada TO Slovenije, no nemajući ekspanzionističke težnje prema Sloveniji, gdje sukob završava u nekoliko dana (tzv. „desetodnevni rat“), od ljeta 1991. rat se u potpunosti prebacio na teritorij Hrvatske.³⁵ Srbijansko vodstvo i JNA, stoga, nisu ni pomišljali na mirno rješavanje jugoslavenske krize, a budući da su 7. listopada 1991. raketirani Banski dvori

³² BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.*, 219.

³³ NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih.*, 55 – 57.

³⁴ Isto, 68 – 69.

³⁵ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918 – 1991 – 2003)*, 413.

(sjedište Vlade RH), odnosno da je izvršen neuspjeli atentat na predsjednika Tuđmana, koji je upravo tada zajedno s predsjednikom Predsjedništva SFRJ-a Stjepanom Mesićem i predsjednikom Saveznoga izvršnog vijeća SFRJ-a Antom Markovićem imao sastanak, Sabor RH je, po isteku moratorija, 8. listopada 1991. primijenio *Odluku o raskidanju državnopravnih sveza Hrvatske sa SFRJ* te proglasio oružanu agresiju Republike Srbije i JNA na Republiku Hrvatsku.³⁶

³⁶ NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih.*, 89 – 90.

4. OSIJEK I OKOLICA TIJEKOM DOMOVINSKOGA RATA

4.1. Stanje na osječkom području od proglašenje hrvatske samostalnosti do rujna 1991. godine

Istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem su tijekom ljeta 1991. činili istočno bojište koje je zbog neposredne granice sa Srbijom bilo izuzetno zahtjevno za obranu. Konkretno, na dijelu granice sa Srbijom, koja se uglavnom poklapa s riječnim tokom Dunava (od Mađarske do Iloka), postojala su tri mostovna prijelaza: Batina u Baranji, Erdut i Ilok. Također, južna granica duž rijeke Save bila je ujedno granica s Bosnom i Hercegovinom, odakle je konstantno prijetila mogućnost da snage JNA pokušaju nasilno prijeći rijeku i napadnu s boka hrvatske snage. No nije samo geografska struktura bila nepovoljna, već i demografska.³⁷ Naime, tri velika grada istoka Hrvatske – Osijek, Vinkovci i Vukovar, imala su u okolici sela naseljena Srbima koji su se pobunili i koji su s uporištima JNA u gradu sukladno djelovali, a oko Osijeka su to bila mjesta Tenja i Bijelo Brdo.³⁸ Inače, grad Osijek je prije Domovinskoga rata bio središte općine Osijek i Zajednice općina Osijek.³⁹ Sama općina prema popisu stanovništva iz 1991. imala je ukupno 165.253, a grad 104.761 stanovnika. Tada su, prema nacionalnom sastavu, Hrvati u općini Osijek činili 67,1% stanovništva, Srbi 20%, dok se 8% izjašnjavalo kao Jugoslaveni. U samom gradu živjelo je 70,9% Hrvata (74.254), 15, 2% Srba (15.985) te 5,7% (6015) Jugoslavena.⁴⁰ Treći negativni čimbenik bila je neometana logistička potpora pa je upravo na području istočne Slavonije, zbog svoje blizine, koncentrirana glavna snaga JNA, oklopno mehaniziranih skupina.⁴¹ S obzirom na geografski položaj, Podravsku magistralu i polovni dio rijeke Drave, ali i demografsku strukturu, Osijek je bio važna točka za napredovanje agresorskih snaga prema unutrašnjosti Hrvatske.⁴²

³⁷ MARIJAN, *Domovinski rat*, 81.

³⁸ HOLJEVAC TUKOVIĆ, Ana i NAZOR, Ante. „Ratne štete na kulturnim dobrima na području Osječko-baranjske županije“. *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 20 (2020), br. 1: 378.

³⁹ Tadašnjoj općini Osijek pripadala su sljedeća mjesta: Ada, Aljmaš, Tenjski Antunovac, Beketinci, Bijelo Brdo, Brešće (Briješće), Brijest, Čepin, Čepinski Martinci, Čokadinci, Dalj, Divoš, Dopsin, Erdut, Ernestinovo, Hrastin, Josipovac, Ivanovac (Jovanovac), Koprivna, Laslovo, Livana, Nemetin, Ovčara (Čepinska), Palača, Paulin Dvor, Petrova Slatina, Podravlje, Sarvaš, Silaš, Šodolovci, Tenja, Tvrđavica, Višnjevac, Vladislavci, Vuka. MIHANOVIĆ, Ivan. *Obrana Osijeka 1991. godine*. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2020., 12.

⁴⁰ MIHANOVIĆ, Ivan. „Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine“. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* 19 (2016), br. 37: 11 – 12.

⁴¹ MARIJAN, Davor. *Hrvatsko ratište 1990. – 1995.*, u: *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Školska knjiga, 2006., 125.

⁴² MIHANOVIĆ, *Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine*, 12.

Nakon ustrojavanja ZNG-a u svibnju 1991., započelo se s osnivanjem regionalnih zapovjedništava. U srpnju 1991. osnovano je Zapovjedništvo ZNG-a za istočnu Slavoniju, koje je od 21. srpnja djelovalo kao Štab za obranu Slavonije i Baranje, pod zapovjedništvom pukovnika Franje Pejića i Karla Gorinška. Od 30. rujna 1991. taj je Štab preimenovan u Zapovjedništvo Operativne zone Osijek koja je obuhvaćala područje sljedećih općina: Beli Manastir, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Orahovica, Osijek, Podravska Slatina, Slavonski Brod, Slavonska Požega, Valpovo, Vinkovci, Vukovar i Županja. Kada je riječ o gradu Osijeku, OZ Osijek sastojala se od sljedećih postrojbi: Zapovjedništvo, 3. „A“ br. ZNG-a, 106., 130. i 135. br. HV-a, samostalni bataljun Osijek, 68. bataljun vojne policije, četa veze, topovska baterija, Odred riječne ratne flotile i 2. oklopni vlak.⁴³ U Osijeku su, kao središtu Policijske uprave Osijek, u veljači 1991. započele i prve aktivnosti oko utemeljenja specijalnih postrojbi, a već je početkom ožujka službeno osnovana Specijalna jedinica policije (SJP) PU Osijek. U travnju su na općinskoj razini osnovani nenaoružani Dragovoljački odredi Narodne zaštite (NZ), dok su u lipnju osnovane prve vojne postrojbe: 1. bataljun 3. brigade ZNG-a te 1. i 2. bataljun 106. brigade ZNG-a, čiji je prvi zapovjednik bio Eduard Bakarec. Također, u obrani Osijeka, točnije u zauzimanju vojnoga skladišta „Lug“ i Poligona „C“, sudjelovala je i postrojba HOS-a, sa sjedištem u Čepinu.⁴⁴

S druge strane, grad Osijek, kao i istočna Slavonija, bio je na području Centralnog vojišta – 1. vojne oblasti (VO) sa sjedištem u Beogradu, na području odgovornosti 17. korpusa Kopnene vojske JNA, sa sjedištem u Tuzli. U Novom Sadu je bilo sjedište 12. korpusa JNA, čije su jedinice napadale Osijek s (jugo)istoka i sjevera (Baranje), dok su jedinice JNA i TO sjeverno od Osijeka bile organizirane u Operativnoj grupi (OG) Baranja. U Osijeku se, također, nalazila Komanda zonskog i općinskog štaba TO te sjedište Garnizona JNA i 12. proleterske mehanizirane brigade (pmbr.) „A“ klasifikacije JNA. Same brigade su u Osijeku i užoj okolici bile razmještene u vojarnama „Narodni heroj Milan Stanivuković“, u vojarni „Maršal Tito“, u vojnom stacionaru u Tvrđi, u Domu JNA, u garnizonskom vojnom skladištu „Lug“ kraj Čepina te na vojnom Poligonu „C“ kraj Brijesta, dok se u Tenji nalazilo manje vojno skladište Topolik, kojem hrvatske snage nikada nisu ostvarile pristup. Nakon što je JNA u svibnju 1990. razoružala TO u cijeloj Hrvatskoj pa tako i na području Osijeka, i stavila ga pod svoj nadzor, cjelokupno naoružanje TO Osijek nalazilo se u vojnom skladištu „Lug“.⁴⁵ Srpski su se pobunjenici organizirali u samostalne skupine po uzoru na prostornu strukturu TO, a većina je

⁴³ MARIJAN, *Domovinski rat*, 82.

⁴⁴ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine*, 12.

⁴⁵ Isto, 13.

tih skupina ovisila o veličini naselja i broju stanovnika. Smatra se da je početkom studenog 1991. na području istočne Hrvatske bilo oko 4500 pobunjenih Srba, a njihovo krovno tijelo zvalo se Vrhovni štab TO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema, sa sjedištem u Dalju i Erdutu.⁴⁶

Nakon neuspjeha u Sloveniji, početkom su srpnja 1991. na granici sa Srbijom postavljene četiri mehanizirane brigade (mbr.): pančevska 51. mbr. zauzela je most Erdut – Bogojevo, subotička 36. mbr. je ušla u Baranju, a beogradska 1. pgmbr. i srijemskomitrovačka 453. mbr. došle su do Šida.⁴⁷ Prema planu saveznog sekretara za narodnu obranu SFRJ, generala Veljka Kadijevića, JNA je Hrvatskoj imala zadatak „pokriti sve teritorije gde žive Srbi.“ Po tom zadatku planirano je angažiranje JNA na crti: Karlovac – Plitvice, u Baranji, oko Osijeka i na crti Vinkovci – rijeka Sava.⁴⁸ Stoga je Komanda 1. vojne oblasti već u noći sa 7. na 8. srpnja izdala zapovijed o angažiranju snaga u Slavoniji te napada koji se trebao izvesti 9. srpnja. Krajnji cilj toga napada bio je izbijanje na pravac Virovitica – Pakrac – Kutina, dok je zadaća glavnine snaga 12. korpusa, zajedno s OG Baranja, trebala biti pritiskati Osijek i vezivati hrvatske postrojbe na osječko-valpovačkoj bojišnici. Naposljetku, zapovijed nije realizirana. Nagada se da je potpisivanje Brijunske deklaracije početkom srpnja 1991. imala razlog te odgode. Stoga je Predsjedništvo SFRJ 18. srpnja donijelo odluku o povlačenju JNA iz Slovenije.⁴⁹

Prvi sukobi s JNA u Osijeku dogodili su se nakon odluke hrvatskoga Sabora o proglašenju samostalnosti RH. Naime, 26. lipnja dogodio se svojevrsni uvod toga sukoba kada je u mjestu Palača hrvatska policija napadnuta pri pokušaju sprječavanja podjele oružja Srbima iz Palače i Ade, a istoga je dana u Laslovu ubijen prometnik na željezničkoj postaji. Intervenirala je i JNA, a u Osijeku je sljedećega dana, 27. lipnja, otvorena vatra po građanima, koji su zbog toga, na poziv gradonačelnika Zlatka Kramarića, prosvjedovali ispred vojarne „Narodni heroj Milan Stanivuković“. Kao odgovor na prosvjed, tenkovska je četa 12. pmbr. izašla iz vojarne prema Vukovarskoj ulici te vožnjom u smjeru prema Gornjem gradu pošla demonstrirati silu. Okupljeni građani negodovali su protiv „hodnje“ bacajući razne predmete na tenkove, koji su na svom putu uništili tri osobna vozila, ali i jedan autobus gradskog prometa. Od osobnih automobila našao se i jedan marke Zastave 750 (tzv. crveni „fićo“). Njegov je vlasnik Branko Breškić, naime, zaustavio vozilo na raskrižju Vukovarske i tadašnje Klajnovce (danas Trpimirove ulice), iskazujući protest protiv tenkovske ophodnje, da bi tenk kojim je

⁴⁶ MARIJAN, *Domovinski rat*, 83.

⁴⁷ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine*, 13.

⁴⁸ HOLJEVAC TUKOVIĆ i NAZOR. *Ratne štete na kulturnim dobrima na području Osječko-baranjske županije*, 379.

⁴⁹ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine*, 13 – 14.

upravljao ročnik Josip Ilić, Hrvat po nacionalnosti, pod prijetnjom zapovjednika prisilno pregazio i u potpunosti uništio vozilo. Taj je prizor „gaženja“ crvenoga „fiće“ snimio Žarko Plevnik s HRT-a, a snimka toga prizora postala je simbolom agresije na Hrvatsku, šaljući jasnu poruku o stvarnoj naravi rata u Hrvatskoj. JNA je, pritom, taj čin opravdala izvođenjem vojne vježbe.⁵⁰ Pri toj je tenkovskoj ophodnji po gradskim ulicama Osijeka, naposljetku, ranjeno 17 nenaoružanih osoba te je počinjena znatna materijalna šteta.⁵¹

Pobunjeni su se Srbi u okolici većih gradova istočne Slavonije (Osijek, Vukovar i Vinkovci) teritorijalno širili na način da su iz neposrednog susjedstva grada, u kojem je bio garnizon JNA, prijetnjama i izravnim oružanim akcijama postupno čistili najprije okolicu grada, a kasnije i grad sam. Na području Osijeka to su bili mjesta Tenja i Bijelo Brdo koji su diktirali razvoj događanja na koji lokalna 106. i dio 3. djelatne br. ZNG-a nisu uspijevale učinkovito reagirati. Teritorijalno širenje na osječkom području započelo je početkom srpnja napadom na selo Čelije iz okolnih srpskih sela vukovarske i osječke općine, nakon što nije ispunilo ultimatum o predaji oružja po naređanju iz sela Bobote.⁵² To prometno izolirano selo, s većinskim hrvatskim stanovništvom, održavalo je vezu sa svijetom preko lokalne radio-stanice, pomoću koje su još 7. svibnja poslali obavijest da im je ponestalo hrane.⁵³ U selo je 1. srpnja, nakon srpskih prijetnji, pristigla četa 1. bataljuna 106. br. ZNG-a koja je, unatoč okruženju, uspjela obraniti selo u sljedećih nekoliko dana da bi se sukobi zatim nastavili u susjednoj Tenji. Naime, zbog stalnih napetosti u Tenji, Općinsko je vodstvo Osijeka pokušalo pregovorima smiriti stanje, no budući da su lokalni Srbi tražili „potpuno i trajno iseljenje hrvatskog življa“ iz naselja, pregovori su svaki put ishodili neuspjehom.⁵⁴ Shodno tome, prvi se incident u Tenji zbio 29. lipnja kada su napadnuti policajci prilikom ophodnje od strane mještana srpske nacionalnosti zbog zatraženog pretresa oružja. Iako je trajao cijelu večer, sukob se okončao dolaskom transportera JNA, a ranjena su i dvojica pripadnika MUP-a. No u naselje je 1. srpnja, zbog neprestanih daljnjih uznemiravanja hrvatskog stanovništva (ponajprije članova HDZ-a) od strane lokalnih Srba, na prijedlog MUP-a dogovoreno organiziranje pregovora glede budućih aktivnosti. U pregovorima je, među ostalim, sudjelovao načelnik osječke policije Josip Reihl-Kir, dok su predstavnici pobunjenih Srba, ujedno predstavnici i Mjesne zajednice Tenja, bili Mirko Tubić i Milan Knežević. Nakon što su svi zajedno

⁵⁰ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 115 – 116.

⁵¹ MARIJAN, Davor. *Bitka za Vukovar*. Zagreb – Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2004., 68.

⁵² Isto, 75 – 77.

⁵³ MARIJAN, Davor. *Obrana i pad Vukovara*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013., 63.

⁵⁴ MARIJAN, *Bitka za Vukovar*, 68.

Kneževićem automobilom najprije pošli za Osijek (službeno vozilo Reihl-Kira ostalo je u Tenji), a zatim se vraćali nazad u Tenje, zaustavili su se na ulazu u naselje, zbog ranije postavljenog blokadnog punkta. Tada je hrvatski policijac Antun Gudelj otvorio vatru po vozilu, prilikom koje su smrtno stradali načelnik Reihl-Kir, potpredsjednik osječkoga Izvršnoga Vijeća Goran Zobundžija te zastupnik Skupštine Osijek Milan Knežević, dok je jedini preživjeli ostao predsjednik MZ Tenja Mirko Tubić. Ipak, ni ta tragedija nije zaustavila tamošnje napetosti i incidente pa su se isti nastavili i tijekom srpnja, a posljednično time i iseljavanje stanovništva iz naselja. Naime, tijekom lipnja 1991. iz Stare Tenje je evakuiran manji dio Srba (većinom žena i djeca) u Vojvodinu, odnosno Srbiju, dok je većina stanovništva Nove Tenje, poglavito Hrvati, svoje utočište našla u Osijeku. Izbjegli mještani Tenje stoga su 4. srpnja na Trgu Ante Starčevića zahtjevali od vodstva općine da im osigura povratak kućama i uvjete za normalan život.⁵⁵ Realizacija tih molbi započela je u zoru 7. srpnja tijekom akcije „čišćenja“ naselja od naoružanih pobunjenika i četničkih snaga na području Tenje, dogovoren za vrijeme sastanka u Kriznom štabu općine Osijek noć prije. U akciji je sudjelovalo tristotinjak ljudi iz policije i dijelova 3., 106. i 107. br. ZNG-a, ponajprije angažirano na izvlačenju okruženog dijela stanovništva u Tenji i Čelijama, kao i blokadi Tenja s pravca Bijelog Brda. Iako je akcija uspješno napredovala, intervencijom JNA u sukob postavljena je „tampon-zona“ između zaraćenih strana, a time i prekinuta blokada Tenje. JNA se uključila u sukob, navodno, zbog smrti njihova podoficira koji je ubijen tijekom borbi, a čiju su smrt obje strane negirale. Akcija je okončana s dvojicom poginulih i 22 ranjenih pripadnika s hrvatske strane.⁵⁶ Istovremeno je Čelije branilo tek 120 gardista 106. br. ZNG-a, dok je, s druge strane, uz srpske pobunjenike pristigla i postrojba JNA iz Vinkovaca te zahtjevala predaju oružja, čime je sudbina sela bila zapečaćena. Nakon što je selo 9. srpnja napustio preostali dio mještana, koji su izbjegli za Osijek, selo je bilo opljačkano, a zatim i spaljeno od strane pobunjenih Srba. S uništenjem Čelija srpski su pobunjenici sjeveroistočni dio vukovarske općine spojili s područjem jugoistočno od Osijeka, čime je stvorena teritorijalna osnova za buduću Srpsku autonomnu oblast Slavoniju, Baranju i Zapadni Srijem.⁵⁷

Nakon sukoba u Čelijama i Tenji, selo Palača na jugu općine je, također, bilo jedno od uporišta pobunjenih snaga iz koje je konstantno prijetila opasnost za mađarsko-hrvatskim selom Laslovo. Iako su hrvatske snage tijekom lipnja potisnule srpske pobunjenike iz sela, JNA je s noći 27. na 28. lipnja uspješno ušla u Palaču. Stoga je u Laslovo 2. srpnja poslano četrdesetak

⁵⁵ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 131 – 133.

⁵⁶ MARIJAN, *Obrana i pad Vukovara*, 83 – 84.

⁵⁷ MARIJAN, *Bitka za Vukovar*, 80 – 81.

pripadnika SJP radi postavljanja barikade, s krajnjim ciljevima ponovnog ovladavanja Palačom, sprječavanja zauzimanja Laslova i spajanja srpskih uporišta (Stare) Tenje, Silaša i Palače s obližnjom Adom. U Palači su pobunjene snage bile raspoređene po kućama i zaprjekama na ulazu u selo, naoružane lakim pješačkim naoružanjem. Postrojba SJP je 3. srpnja uspješno razbila barikadu te u potpunosti ovladala Palačom, no nakon dolaska jedinica JNA s tenkovima, postrojba se povukla u Laslovo gdje je držala crtu obrane sve do 23./24. studenog.⁵⁸ U Laslovo je 14. srpnja formirana laslovačka satnija koju su činili dragovoljci iz Laslova, a u sklopu koje je imenovano i zapovjedništvo obrane sela od ljudi u koje su mještani imali najviše povjerenja. Osvajanjem Palače, Laslovo postaje najjužnija crta obrane grada Osijeka.⁵⁹ U noći sa 22. na 23. srpnja Laslovo je napadnuto minobacačkom vatrom iz sela Palače pa je obrana sela pojačana sa 60 gardista 3. br. ZNG-a, koja se sukobila s pobunjenicima iz Palače, uz gubitke od pet lakše povrijeđenih pripadnika. Sukob je ponovno prekinut dolaskom postrojbi JNA, koja se razmjestila između zaraćenih strana, a četa 3. br. ZNG-a povukla se u Laslovo, kasnije i u matičnu postrojbu u Osijeku. Selo je nakon toga ostalo braniti tek 30 pripadnika 106. br. ZNG-a te nekolicina naoružanih mještana.⁶⁰

U zaleđu Vukovara nalazila su se sela Aljmaš i Erdut, s većinskim hrvatskim stanovništvom, koje je od Osijeka odvajalo selo Bijelo Brdo. Tijekom srpnja je to područje osiguravala četa 1. bataljuna 3. br. ZNG-a iz Erduta, koja je, kao i lokalna policija, bila odsječena od Osijeka te okružena pobunjenim Srbima i četnicima, koji su svakodnevno provocirali hrvatske gardiste, a jedan je od njih ubijen iz zasjede 9. srpnja.⁶¹ Dijelovi 51. mbr. (Subotica) 12. korpusa JNA, točnije tenkovi i minobacači, još su se tijekom svibnja smjestili kod cestovno-željezničkog mosta kod Erduta, s konačnim ciljem ovladavanja Erdutom, Daljom i Aljmašom, odnosno povezivanjem snaga pobunjenih Srba iz Bijeloga Brda i Borova Sela, a zatim ovladavanjem područjem do Osijeka. Tijekom srpnja incidenti su postali svakodnevni, sve dok 25. srpnja JNA nije napala postrojbe ZNG-a razmještene na području odmorišta „Vodovod“, odnosno postrojbe MUP-a u Erdutu i Aljmašu, pri čemu su razoreni mnogi objekti (Nastavni centar, vinarije, ambulante itd.). U napadu je šest pripadnika ZNG-a poginulo, dok je 15 teško ranjenih prevezeno šlepom i čamcima u luku Nemetin, a zatim i u osječku bolnicu.⁶² Agresiju na Erdut vodstvo JNA je opravdavala tvrdnjom da su hrvatski gardisti napali prvi, što

⁵⁸ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 129 – 130.

⁵⁹ SRŠAN, Stjepan. *Povijest sela i župe Ivanovac*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, RKT župni ured Ivanovac, Općina Antunovac, Općina Ernestinovo, 2004., 151.

⁶⁰ MARIJAN, *Bitka za Vukovar*, 92.

⁶¹ Isto, 81.

⁶² MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 157 – 158.

je Zapovjedništvo ZNG-a odmah odbacilo, budući da četa ZNG-a u Aljmašu i Erdutu nije imala, po njihovim riječima, „nikakvo drugo naoružanje nego kratko i polukratko što ne dobacuje ni do 300m, a kamo li 4-5km.“⁶³ Dijelovi borbene skupine 51. mbr. JNA 1. kolovoza su prešli preko mosta kod Bogojeva i napali četu 3. br. ZNG-a u Erdutu, koji su se zajedno sa stanovništvom hrvatske nacionalnosti povukli u Aljmaš pa iz njega šlepovima uz rijeku Dravu dalje u Osijek. U Dalju su snage JNA i pobunjenih Srba iz Bijelog Brda i Borova Sela okružile tamošnju policijsku postaju, a nakon što je postaja odbila zahtjev za predaju, razorena je tenkovskim topovima. Istovremeno su pobunjeni Srbi iz Bijelog Brda napali Sarvaš da bi spriječili moguću intervenciju hrvatskih snaga prema Erdutu. Nakon stavljanja pod nadzor Erduta, Aljmaša i Dalja, tisak JNA opravdao je masakr tvrdnjom da je Erdut bio „jedno od najsnažnijih uporišta hrvatskih bojovnika svih vrsta i odora i centar za njihovo specijaliziranje za sve zločine i podlosti protiv srpskog naroda i pripadnika JNA.“ Eliminiranjem hrvatskih snaga u Erdutu i Aljmašu, 51. mbr. prešla je u Hrvatsku, a glavnina snaga razmještena je u širem području Bijelog Brda prema Sarvašu, dok je u Erdutu ostao njezin 2. mehanizirani bataljun.⁶⁴ Također, upravo je na osječkom području bilo koncentrirano više srpskih paravojnih skupina, od kojih se ističu četnička formacija predvođena Vojislavom Šešeljom, čelnikom SRS-a, te srbijanskim kriminalcem i ratnim profiterom Željkom Ražnatovićem zvani „Arkan“. Njihove su postrojbe bile karakteristične po pljačkama, krađama i krijumčarenjima, a služili su JNA i političkom vodstvu Srbije prvenstveno u smanjenju zapovjedne odgovornosti za njihove počinjene zločine koje su prešutno odobrile.⁶⁵

Tijekom kolovoza je na osječkom području najveća prijetnja u sigurnosnom smislu bio pravac Bijelo Brdo – Sarvaš te Tenja.⁶⁶ JNA je nastavila podržavati pobunjene Srbe u njihovim napadima na hrvatska naselja koja su ih dijelila od tih gradova, a na redu je bilo selo Sarvaš, napadnuto 2. kolovoza.⁶⁷ Sarvaš je postao prva crta obrane Osijeka, zadržan pod hrvatskim nadzorom od pojačanja iz dijelova 3. bataljuna 3. br. ZNG-a iz Nove Gradiške i Slavenskog Broda, a od druge polovine kolovoza do pada 17. rujna bio je česta meta napada JNA s poligona „C“ i srpskih sastava iz okolice grada.⁶⁸ Snagama JNA i pobunjenih Srba 29. kolovoza je otvorena paljba po Sarvašu iz Bijeloga Brda i po Laslovu iz Palače i Markušice, a predvečer po predgrađima Osijeka, Belišću i Nemetinu. Dva dana poslije, 31. kolovoza, izveden je ponovno

⁶³ MARIJAN, *Bitka za Vukovar*, 93 – 94.

⁶⁴ Isto, 95 – 97.

⁶⁵ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 164.

⁶⁶ MARIJAN, *Bitka za Vukovar*, 103.

⁶⁷ Isto, 98.

⁶⁸ MARIJAN, *Domovinski rat*, 96.

topnički napad JNA po Osijeku i okolici. U Osijeku tijekom napada poginula jedna osoba, dok su u sukobu kod Brijesta smrtno stradale dvije osobe, a pritom je načinjena i znatna materijalna šteta.⁶⁹ Unatoč tome, najugroženiji dio istočne Slavonije u kolovozu bila je Baranja. Snagama Novosadskog korpusa i pobunjenih Srba napadnuta su većina mjesta u Baranji, a incidenti su postali svakodnevni. Bez policijskog nadzora nad Baranjom, regija je zauzeta 22. kolovoza, a dijelovi nesrpskog stanovništva izbjegli su prema Mađarskoj i Belišću. S okupacijom tog dijela hrvatskoga teritorija, crta obrane Baranje pomaknuta je sjeverno od Osijeka, između prigradskih naselja Podravlja i Tvrđavice. Budući da je s njenog teritorija protjeran veći dio nesrpskog stanovništva te je nanijeta velika gospodarska šteta, dok su, s druge strane, dodatno poboljšani operativni položaji neprijateljskih snaga, stvoreni su preduvjeti za potpuno odsijecanje Osijeka od ostatka zemlje.⁷⁰

4.2. Borbe za vojarne u Osijeku u rujnu 1991. godine

Tijekom rujna 1991. Osijek je bio poluopkoljen te svakodnevno granatiran iz okolnih sela (sa sjevera iz smjera Baranje, s istoka iz Bijelog Brda i Klise, s jugoistoka iz Stare Tenje), ali i iz uporišta JNA u gradu. Pripadnici 106. br. ZNG-a 11. rujna krenuli su u zauzimanje vojnih objekata u gradu, a za zapovjednika Zapovjedništva za istočnu Slavoniju postavljen je pukovnik Karl Gorinšek, budući član GS OSRH.⁷¹ Naime, toga je 11. rujna Vlada RH zaključila da agresija na Hrvatsku i dalje traje, unatoč Sporazumima o prekidu vatre. Stoga je 12. rujna predsjednik Franjo Tuđman potpisao zapovijed za blokadu vojnih objekata JNA u Hrvatskoj, budući da je dugotrajno stanje ni rata ni mira iscrpilo slabo naoružane hrvatske pješачke postrojbe. Te su postrojbe, naime, bile izložene borbi na dva fronta, najprije protiv snaga JNA i pobunjenih Srba na terenu, a zatim u svom zaleđu u gradskim vojarnama koje su vezale za sebe znatan dio tih snaga. Vojarne su tako postale ključni cilj hrvatskih snaga, budući da su, nakon razoružanja hrvatske TO iz svibnja 1990., predstavljale potencijalan izvor oružja i opreme.⁷² Predsjednik Tuđman je tom zapovijedi naredio općinskim kriznim štabovima i zapovjedništvima postrojbi poduzimanje mjera pripravnosti, točnije da se „odmah pristupi isključenju svih komunalnih usluga JNA i onemogućiti snabdijevanje istih (hrana, voda, električna energija...) te da se aktivno i pasivno zapriječe vojarne, skladišta i drugi objekti i

⁶⁹ MARIJAN, *Bitka za Vukovar*, 114.

⁷⁰ Isto, 107.

⁷¹ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine*, 14 – 15.

⁷² MARIJAN, *Bitka za Vukovar*, 122.

putni pravci koje JNA koristi...”. Drugim riječima, zapovijed je označila blokadu vojarni u cijeloj Hrvatskoj pa je, sukladno tomu, u Osijeku 106. br. ZNG-a i PU Osijek izdana zapovijed za oslobađanje vojnih objekata u Osijeku.⁷³ Do te je zapovijedi političkog vrha RH sve bilo podređeno obrani u koju je angažirano uglavnom svo odraslo stanovništvo, koje u međuvremenu nije napustilo grad. S druge strane, vojnih je vrh SFRJ blokadu vojarni i drugih vojnih objekata JNA ugledao kao priliku za početak već pripremljene napadne operacije na Hrvatsku.⁷⁴ Do tada su u Osijeku ustrojene i formirane snage Zapovjedništva Specijalne policije PU osječko-baranjske, 3. br. ZNG-a, 106. br. ZNG-a, jedinica Temeljne policije policijskih postaja grada Osijeka i Belog Manastira, Granična policija, Zaštitne postrojbe Sekretarijata za NO, postrojba HOS-a, a sve sa ciljem okupljanja što boljšega naoružanja i opremanja vojnih snaga. Iako su najbrojnije bile snage sastava 106. br., zbog svoje opremljenosti i obučenosti, skupini SJP je pripala zapovjedna uloga u zauzimanju vojarni.⁷⁵

4.2.1. Oslobađanje vojnog stacionara u Tvrđi

Velika dvokrilna zgrada Vojnog stacionara JNA bila je smještena na zapadnom dijelu Kuhačeve ulice u Tvrđi.⁷⁶ Stacionar je bio vojna bolnica (prije toga Dom zdravlja) u kojoj su se liječili pripadnici garnizona JNA u Osijeku, a za vrijeme oružanih sukoba ranjeni srpski pobunjenici iz okolice Osijeka. Akcija zauzimanja stacionara započela je 11. rujna, koji zbog svoje namjene i manjka straže nije bio teška prepreka. U akciji su sudjelovali pripadnici 3. čete i dio Vojne policije 106. br. ZNG-a, pri čemu je zarobljeno tridesetak automatskih pušaka te 20 vojnika i oficira JNA. Također, 14 vojnika JNA i „major Dubovina” predali su se hrvatskim snagama, no nakon posjeta promatračke komisije EZ-a 14. rujna bili su pušteni. Sav vojni materijal preuzeo je ZNG. Zbog posjeta spomenute promatračke komisije EZ-a zatraženo je od zapovjednika Gorinška i Pejića prekid vatre, što je naposljetku i prihvaćeno, iako je JNA dan prije, 13. rujna, otvorila vatru po svim vitalnim objektima u gradu koji su trajali više od trideset sati.⁷⁷

⁷³ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine*, 15.

⁷⁴ MARIJAN, *Bitka za Vukovar*, 122 – 123.

⁷⁵ VRBANAC, Vinko i KOŠČAK, Mirko. *Osječki rujna 1991. – kazivanja osječkih branitelja izravnih sudionika u bitkama za oslobađanje vojarni*. Osijek: Udruga Hrvatski časnički zbor grada Osijeka, 2016., 12 – 13.

⁷⁶ Isto, 9.

⁷⁷ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine*, 15 – 16.

4.2.2. Oslobođanje Doma JNA

Dom Jugoslavenske narodne Armije nekoć je djelovao u današnjoj zgradi Doma HV-a, između Istarske ulice na istoku i Cesarićeve ulice na zapadu te Parka kralja Petra Krešimira IV. na sjeveru.⁷⁸ U Domu JNA bila je smještena Komanda vojnog okruga, a kao i vojni stacionar u Tvrđi, zbog slabijeg značaja, imao je malobrojno osiguranje. U oslobođanju Doma JNA sudjelovala je 3. četa 1. bataljuna 3. br. ZNG-a i četa Sjenjak 2. bataljuna 106. br. ZNG-a, dok je sama akcija zauzimanja objekta započela 14. rujna u 21 sat. U akciji, kojom je zapovijedao zapovjednik 1. bataljuna 3. br. ZNG-a Dragan Bagarić, hrvatske su snage koristile pješačko naoružanje i ručne bacače, okruživši objekt sa svih strana: južni prilaz Tvrđi i tadašnji Bulevar JNA zauzela je četa 1. bataljuna 3. br. ZNG-a, a druge dvije čete su bile raspoređene po ostalim objektima (po zgradi srednje tehničke škole, gradskoj Vili i vojnoj vili, stambenoj zgradi nasuprot Domu u Cesarićevoj ulici i zgradi Zavoda za zdravstveno i mirovinsko osiguranje).⁷⁹ Prema izvješću Marka Leke, napad na Dom izveden je s južne strane, iz Cesarićeve ulice, čime je opsada, uz stalnu razmjenu vatre, trajala do 16. rujna u 10 sati, kada je izviješena bijela „kropa“ od strane pripadnika JNA.⁸⁰ Iako je pukovnik Slobodan Nikolić zatražio pomoć od komandanta Bore Ivanovića, koji mu je odgovorio da pojačanja nema, dio se posade, stoga, predao, a dio je zarobljen s ulaskom hrvatskih snaga, zajedno sa stotinjak komada različitog naoružanja i ostalih materijalno-tehničkih sredstava. Prema izvorima, smrtno stradalih nije bilo.⁸¹

4.2.3. Oslobođanje vojarnje „Maršal Tito“

Vojarna „Maršal Tito“, tzv. „Crvena“ vojarna, nalazila se u blizini Osječke tržnice, na Gajevom trgu (zvana još i „Gajeva“ vojarna) u kojoj je bio smješten bataljun veze JNA, remontna radionica za sredstva veze i logistička oprema za partizanske postrojbe.⁸² S površinom od 9055 m², odnosno smještajnog kapaciteta za 420 vojnika, vojarna je bila oslobođena 15. rujna iznenadnom pješačkom paljbom hrvatskih snaga, a zatim nasilnim ulaskom u vojarnu. U akciji su sudjelovale postrojbe Zaštitne čete Sekretarijata za narodnu

⁷⁸ VRBANAC i KOŠČAK, *Osječki rujna 1991. – kazivanja osječkih branitelja izravnih sudionika u bitkama za oslobođenje vojarni*, 9.

⁷⁹ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarnje i oružje u Osijeku 1991. godine*, 16 – 17.

⁸⁰ VRBANAC i KOŠČAK, *Osječki rujna 1991. – kazivanja osječkih branitelja izravnih sudionika u bitkama za oslobođenje vojarni*, 45.

⁸¹ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarnje i oružje u Osijeku 1991. godine*, 17.

⁸² Isto, 9.

obranu, koje su zauzele položaje po stambenim zgradama oko vojarne, kao i 106. br. ZNG-a te PU Osijek. Budući da su se tijekom napada u objektu nalazila tek četvorica naoružana pripadnika JNA, koji su se nakon ulaska hrvatskih snaga u objekt odmah predali, ljudskih gubitaka nije bilo. U dvorištu vojarne pronađeni su tenk T-55 i tri oklopna transportera u neispravnom stanju. „Crvena“ vojarina postala je prva osječka vojarina na kojoj se zavijorila hrvatska zastava.⁸³

4.2.4. Oslobođanje vojarne „Narodni heroj Milan Stanivuković“

Vojarina „Narodni heroj Milan Stanivuković“ (tzv. „Karaula“ ili „Bijela“ vojarina) bila je najvažnija vojarina u vojničkom smislu te prostornom razmještaju u gradu Osijeku. Nalazila se na prostoru današnjeg Studentskog kampusa Sveučilišta u Osijeku, između Ulice cara Hadrijana i Matije Gupca na sjeveru, Vukovarske ulice na jugu, Huttlerove na istoku i Svačićeve ulice na zapadu. Površine 33.518 m² te smještajnog kapaciteta za 1300 vojnika, u vojarni se nalazila Komanda garnizona Osijek i glavnina snaga 12. pmbr. JNA, kao i skladište oružja, streljiva i logistike, remontni servis, odnosno središte za prihvata i distribuciju „domaćih četničkih dobrovoljaca“ te oružja za pobunjenike, ali i središte za koordinaciju svih napada na Osijek.⁸⁴

Početkom rujna započela je blokada vojarne u kojoj su sudjelovali dijelovi 1. i 2. bataljuna 106. br. ZNG-a, bitnica PZO i minobacačka bitnica 120 mm, postrojba SJP, minobacačka posada s MB 82 mm 4. PS Beli Manastir, Zaštitna četa Sekretarijata za narodnu obranu te dijelovi 3. br. ZNG-a. Snage 1. bataljuna 106. br. ZNG-a su, pod zapovjedništvom Ivana Šoltića, trebali izvesti napad sa sjevera, dok je 2. bataljun, pod zapovjedništvom Dubravka Pancića, dobio zadatak blokirati glavni ulaz vojarne i napasti ju s juga. Također, snage specijalne policije, pod zapovjedništvom Antuna Blaževića, trebale su izvesti napad s istočne strane (iz smjera Huttlerove ulice). Prema zapovijedi zauzimanja vojarne, cilj je bio izvršiti blokadu vojarne i onemogućiti svim pripadnicima JNA izlazak iz nje (budući da su namjeravali bolničko osoblje uzeti za taoce radi sigurnog izlaska), te onemogućiti izlazak iz ostalih vojarni i vojnih objekata pripadnicima JNA, a time i sigurno napuštanje Osijeka s naoružanjem i tehnikom. Taj je plan, navodno, uhvaćen prilikom prisluškivanja razgovora između garnizona

⁸³ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine*, 18.

⁸⁴ VRBANAC i KOŠČAK, *Osječki rujna 1991. – kazivanja osječkih branitelja izravnih sudionika u bitkama za oslobođenje vojarni*, 9 i 49.

u „Bijeloj“ vojarni i komandanta tuzlanskog vojnog okruga, stoga je Zapovjedništvo odlučilo reagirati, donijevši odluku o zauzimanju tog uporišta JNA. Po zapovijedi načelnika PU Osijek Mate Šalinovića postrojbe SJP, u suradnji sa ZNG-om, 15. rujna izvršili su potpuno okruženje vojarne, pri čemu je topničku potporu osiguravala posada belomanastirske policije s 82 mm minobacačima. Prvi bataljun 106. br. ZNG-a zauzeo je položaje sjeverno i zapadno od vojarne (objekte OTP, Tranzit, OB Osijek, Sloboda), dok je druga četa 1. bataljuna 106. br. ZNG-a imala zadatak blokirati mogući upad JNA u osječku bolnicu. Drugi bataljun 106. br. ZNG-a osiguravao je južne prilaze vojarni (od naselja Feđe Milića do naselja Đure Salaja) s ciljem spajanja s 1. bataljunom 106. br. ZNG-a. Zaštitna četa Sekretarijata za narodnu obranu topovima je osiguravala jugoistočne izlaze iz grada prema Tenji i Nemetinu, dok su se bitnica protuzračne obrane s MB 120 mm 106. br. ZNG-a, PZO 106. br. ZNG-a te pripadnici 3. br. ZNG-a s topovima Oerlikon 20 mm nalazili na kamionima.⁸⁵ U ispomoć je stigla i postrojba iz Čepinske bojne 106. br., pod zapovjedništvom Ante Tolja, zvanog Sandokan, raspoređeni između Vijenca Ivana Česmičkog i željezničke pruge.⁸⁶ Tih je dana satnija primila i tridesetak pripadnika HOS-a iz Čepina u svoj sastav.⁸⁷

Pregovori, a zatim i borba, za zauzimanje vojarne trajali su od 15. do 17. rujna, iako su već u noći 13. rujna kod vojarne zabilježena prva vatrena djelovanja.⁸⁸ Naime, prostor oko vojarne bio je pod stalnom minobacačkom vatrom iz Tenje, Klise, Bijelog Brda, Darde itd.⁸⁹ Sljedećega je dana upućeno više neuspješnih poziva pripadnicima JNA na bezuvjetnu predaju, nakon kojih su pripadnici 2. čete 1. bataljuna 106. br. ZNG-a izvršili napad sa sjevera i zapada na vojarnu, a napad je završen povratkom hrvatskih snaga na početne položaje zbog snažnoga otpora JNA. Gradonačelnik Kramarić navodi da je otpor u vojarni pružalo još i stotinjak „dobrovoljaca” srpske nacionalnosti iz Osijeka. Ipak, 15. rujna izvršen je drugi napad sa zapadne strane, točnije postavljen je eksploziv kojim se načinio prolaz u zidu vojarne prema zgradi uprave „Slobode“. Kroz taj je prolaz pokušala proći skupina iz interventnog voda Zaštitne čete Sekretarijata za narodnu obranu, prilikom koje je poginuo Mato Brekalo, a zapovjednik voda Igor Vrandečić teško ranjen. JNA je, stoga, 16. rujna odgovorila prvi put u borbama upotrijebljenim ratnim zrakoplovima tipa „MIG“ pa je raketiranjem civilnih ciljeva uništeno više gradskih lokacija

⁸⁵ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine*, 18 – 19.

⁸⁶ VRBANAC i KOŠČAK, *Osječki rujna 1991. – kazivanja osječkih branitelja izravnih sudionika u bitkama za oslobođenje vojarni*, 56.

⁸⁷ Isto, 67.

⁸⁸ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine*, 19.

⁸⁹ VRBANAC i KOŠČAK, *Osječki rujna 1991. – kazivanja osječkih branitelja izravnih sudionika u bitkama za oslobođenje vojarni*, 61.

(kanalizacije, tramvaji, vodovodi, stambene zgrade), a stradalo je i šestero civila. Naposljetku je 17. rujna, angažiranjem SJP PU Osijek, pod zapovjedništvom Antuna Blaževića, uspješno probijena crta obrane vojarne te je zauzeta zgrada Vojne policije JNA, upravo kroz prošireni prolaz na zapadnoj strani vojarne. Sa sjeverne strane, iz smjera Tranzita, u vojarnu je istovremeno ušla desetina interventnog voda 2. čete 1. bataljuna 106. br. ZNG-a pod zapovjedništvom Josipa Talapka, a nakon njih i ostali pripadnici 2. čete 1. bataljuna 106. br. ZNG-a., koji su zajedno sa snagama specijalne policije zarobili 226 pripadnika JNA. Vojarna je u konačnici zauzeta 17. rujna oko 17 sati. Na hrvatskoj strani teško je ranjeno bilo troje pripadnika 2. čete 1. bataljuna 106. br. ZNG-a te petero pripadnika SJP-a, a jedan je smrtno stradao. Od topničkog je granatiranja i zračnih napada, tijekom trodnevnih borbi, stradalo više od pedeset civila. Ipak, zaplijenjena je veća količina naoružanja, dva tenka i više oklopnih transportera. Međutim, dok je SJP probijala ogradu vojarne i zauzela jugoistočni dio objekta, manja se skupina oficira JNA, zbog okruženja i stalnoga stezanja obruča oko vojarne, odlučila na organizirani proboj. Oni su uz pomoć deset tenkova i dva oklopna transportera probili eksplozivom zid na jugozapadnoj strani vojarne te su kroz hrvatske položaje u Vukovarskoj ulici uspješno izvršili proboj i nastavili s daljnjim izvlačenjem prema Tenji. Pritom su uništavali civilne objekte u gradskim naseljima Jug I i Jug II te u prigradskom naselju Nova Tenja, a stradali su i civili. JNA je u svojim izvorima navela da je jedna motorizirana jedinica s Poligona „C“ pošla u pomoć posadi u „Bijeloj“ vojarni, a nakon što je probijena opsada vojarne, transporterima su započeli s izvlačenjem svojih pripadnika i odvezli ih dalje prema Tenji. Također, navode da je druga oklopna jedinica, radi sprječavanja mogućeg napada iz pravca Nemetina prema Osijeku, napadala na pravcu sjeverozapadno od sela Klisa. U znak je osvete, kako navode tadašnji mediji, kolona od osam tenkova JNA na južnom izlazu iz grada granatirala objekte tvornice tekstila „LIO“ te okolne stambene zgrade.⁹⁰

Na sjednici je Zapovjedništva ZNG-a za istočnu Slavoniju 16. rujna 1991., još za vrijeme zauzimanja „Bijele“ vojarne, dogovoreno da se započne akcija zauzimanja vojnog skladišta „Lug“ s početkom u 17 sati.⁹¹

⁹⁰ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine*, 20 – 21.

⁹¹ Isto, 21.

4.2.5. Oslobođanje vojnog skladišta „Lug“

U šumi kraj sela Čepin bilo je smješteno vojno skladište „Lug“. S površinom od 8080 m² u skladišnom kompleksu nalazilo se čitavo naoružanje i oprema TO Osijeka i 12. pmbr. JNA. Ovisno o izvorima, u skladištu se nalazilo između 64 i 92 pripadnika JNA, a mnogi su od njih tijekom rujna izbjegli zbog nedostatka osnovnih potrebitina. Prema izvorima Ante Tolja, zapovjednika 1. čete 2. bataljuna (Čepin), od 60–70 ročnika te desetak oficira i podoficira koji su se nalazili u skladištu raspolagali su sa sljedećim naoružanjem: tri oklopna transportera, šest protuzrakoplovnih topova „Praga“, automatsko pješačko naoružanje te sedamnaest šok-bombi, kao i stalna radijska veza s vojarnom „Narodni heroj Milan Stanivuković“ i Poligonom „C“.⁹²

Akcija oslobođanja vojnoga skladišta „Lug“ trajala je od 16. do 19./20. rujna 1991., a proveli su je pripadnici 106. br. ZNG-a i NZ-a. Akciju je najprije odobrio zapovjednik Zapovjedništva ZNG-a pukovnik Gornišek, a zatim su se na inicijativu Zapovjedništva NZ-a općine Osijek 15. rujna 1991. dvije čete NZ-a i postrojbe HOS-a iz Čepina spojile u čepinski bataljun 106. br. ZNG-a, konačno oformiran 16. rujna. Istoga je dana započela akcija, a prema planu zamjenika zapovjednika 106. br. ZNG-a Franje Koržineka, zauzimanje skladišta pretpostavljalo je organiziranje 24-satnog nadzora i blokade objekta angažiranjem tek novoustrojene Čepinske čete. Od 16. do 20. rujna Čepinska četa 2. bataljuna 106. br. ZNG-a, kojima se kasnije pridružio vod Vojne policije 106. br. ZNG-a te dijelovi SJP PU Osijek, nadzirali su sa sjeverne strane položaje duž željezničke pruge Osijek – Čepin, dok je južnu stranu blokirao čepinski bataljun 106. br. (bivši HOS), a istočnu NZ. Prema nekim izvorima, u opsadu je ukupno bilo uključeno sedamstotinjak pripadnika hrvatskih snaga koja je oko skladišta bila duga gotovo osam kilometara. Štab NZ-a je za potrebe zauzimanja skladišta uspostavio i artiljerijski vod s četiri 120 mm minobacača i protuavionskim 20 mm topom, a zbog mogućeg prodora snaga JNA s Poligona „C“ iz smjera Brijesta ili Tenje, NZ je osiguravala taj prostor s 200–250 protutenkovskih mina.⁹³

Na oficire i vojnike JNA u skladištu svakodnevno je vršen psihološki pritisak. Prema izvješću zapovjednika 1. satnije 2. bojne Čepin 106. br. ZNG-a Slobodana Tolja, preko razglasa i megafona puštale su se pjesme te su pripadnici JNA bili pozivani na predaju, ali su na to uglavnom odgovarali rafalom iz automatskih oružja.⁹⁴ Prema nekim informacijama, brojnost

⁹² Isto, 22.

⁹³ Isto, 22 – 23.

⁹⁴ VRBANAC i KOŠČAK, *Osječki rujna 1991. – kazivanja osječkih branitelja izravnih sudionika u bitkama za oslobođenje vojarni*, 120.

pripadnika JNA je do početka rujna umanjen za polovinu. Točnije, 41 vojnik se predao snagama NZ-a te su odmah bili zbrinuti i poslani kućama. Budući da se ni nakon trodnevnog okruženja i poziva na predaju (pregovarač je bio pukovnik JNA Gerasimovski, zarobljen tijekom osvajanja Doma JNA) snage JNA nisu na to odlučile (predalo se tek osmero vojnika), s noći 18. na 19. rujna, zapovjednik 106. br. ZNG-a Bakarec izdao je zapovijed za zauzimanje skladišta. U predvečerje istoga dana hrvatske su snage napale skladište, a budući da je kao pomoć doveden i tenk T-55, koje su hrvatske snage zarobile tijekom osvajanja vojarni, te da su položaji JNA bili na nižoj terenskoj razini u odnosu na hrvatske snage, ono je označilo prednost i veću šansu za njenim zauzimanjem. Pripadnici voda VP-a 106. br. ZNG-a uspjeli su se ubaciti preko ograde i samoinicijativno započeti napredovanje kroz pošumljeni dio vojnog kompleksa, osvajajući jedan po jedan skladišni objekt. Ubrzo je cijelo skladište bilo pod nadzorom pripadnika VP-a i Čepinske čete, iako se u pozadini šume smjestilo desetak „rezervista” koji su minobacački djelovali po skladištu. Otpor JNA konačno je slomljen 19. rujna oko 18 sati, no postrojbe su, zbog mogućih iznenađenja od mina, tek oko 22.30 sati potpuno završili s akcijom. Ljudskih gubitaka nije bilo.⁹⁵ Iste je večeri, u selu Ivanovcu zarobljeno 26 pripadnika JNA koji su neopaženo pobjegli iz skladišta u pokušaju proboja prema Tenji koje je tada bilo u rukama pobunjenih Srba.⁹⁶

Hrvatske snage su zauzimanjem skladišta zaposjele znatne količine pješačkoga naoružanja i vojne opreme osječke pješačke TO te streljiva, minsko-eksplozivnih sredstava, šest topova „B1“, ali i šest protuzrakoplovnih topova „Praga“ (jedino osvojeno oružje izvan naoružanja osječke TO). Međutim, vojarna se trebala isprazniti što prije zbog moguće opasnosti da zrakoplovstvo JNA ne uništi tek osvojeno naoružanje. Stoga je ono, zbog nedovoljnog osiguranja, podijeljeno ne samo vojsci, već i civilima, kojima je, naposljetku, 26. rujna 1991. upućen poziv od strane zapovjednika Gorinšeka da vrate naoružanje i opremu koju su primili prilikom zauzimanja skladišta. U cilju da spriječe odvoženje zaposjednutog naoružanja, u noći s 19. na 20. rujna iz Stare Tenje, započeo je minobacački napad na „Lug“, kao i zrakoplovni napadi na Čepin dan poslije.⁹⁷

⁹⁵ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine*, 23 – 24.

⁹⁶ VRBANAC i KOŠČAK, *Osječki rujna 1991. – kazivanja osječkih branitelja izravnih sudionika u bitkama za oslobođenje vojarni*, 128.

⁹⁷ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine*, 24.

4.2.6. Oslobođanje vojnog poligona „C“

Sjeverozapadno od naselja Brijest i pustare Ankin dvor nalazio se vojni poligon „C“. Ondje je, s površinom od 1,22 km² i smještajnog kapaciteta za 25 vojnika, bilo izdvojeno komandno mjesto 12. pmbr., kasnije premješteno u Bobotu. Zauzimanje poligona „C“ bio je jedan od najzahtjevnijih zadataka u borbama za osječke vojarne, a zbog svog taktičkog značenja njegovo osvajanje je bilo značajno, što za cjelokupnu obranu Osijeka, ali i za obranu Tenja, kao i za nadzor prometnica te skladišta „Lug“. Budući da se iz poligona od srpnja do rujna 1991. topničkim udarima najviše gađani civilni objekti u gradu i okolici, u medijima je ovaj vojni objekt dobio naziv „zloglasni“.⁹⁸

U ljeto 1991. na poligonu se nalazilo teško naoružanje 12. pmbr. JNA iz Osijeka, koja je, pod izgovorom vojne vježbe, tijekom srpnja intenzivirala kretanja u borbenim skupinama te okupirala prometnice u smjeru iz grada, dok je tijekom kolovoza provodila „tihu“ mobilizaciju srpskog stanovništva, dovodeći pričuvnike iz Srbije. S poligona su često granatirana prigradska naselja Brijest, Nova Tenja, Višnjevac, Josipovac te grad Osijek, a tako i civilni objekti, što je dovelo do ugroze civilnog stanovništva. Tako je, primjerice, 28. kolovoza pucano na novinare HTV-a Sašu Kopljara, Dragana Kričku i Žarka Kaića, prilikom koje je snimatelj Kaić ubijen, a Krička teško ranjen. Kada su pripadnici ZNG-a i dragovoljci u MZ Bosutsko naselje zapriječili jedini prolaz prema gradu – podvožnjak u Vinkovačkoj ulici i osječku obilaznicu - poligon je ostao bez prometne veze s „Bijelom“ vojarnom te redovite opskrbe hranom i streljivom.⁹⁹ U izvješću Tomislava Gebaja stoji da je većina vojnika poligona pobjegla u MZ Industrijska četvrt gdje su bili zbrinuti te im je čak dan novac, a zauzvrat bi dali informacije o stanju na poligonu.¹⁰⁰ Tako se, prema riječima pojedinih prebjeglih vojnika JNA, na poligonu 28. kolovoza nalazilo sljedeće: 10–12 ukopanih T-55 tenkova, dvadesetak haubica 122 mm, desetak oklopnih transportera, 5–6 protuzrakoplovnih topova te tristotinjak redovnih vojnika JNA. Među vojnicima su bili i oni na vojnome roku, čiji je moral bio izrazito nizak, zbog zastrašivanja „propagandom“ o dolasku „ustaša“. Tako je, prema dnevnom tisku, do 10./11. rujna 20 vojnika JNA napustilo poligon, uglavnom prema Antunovcu, Tenji i Vukovaru, dok je jedan pristupio ZNG-u, pri čemu je, navodno, bio izložen fizičkom zlostavljanju, vrijeđanju i psihološkim

⁹⁸ Isto, 25.

⁹⁹ Isto, 25.

¹⁰⁰ VRBANAC i KOŠČAK, *Osječki rujna 1991. – kazivanja osječkih branitelja izravnih sudionika u bitkama za oslobođenje vojarni*, 19.

pritislima o dezinformacijama o MUP-u i ZNG-u. Također, komandant Ivanović je 12./13. rujna prešao s poligona „C“ u Tenje s 11 pripadnika tzv. junske klase.¹⁰¹

Poligon je bio okružen 15. rujna. Akciju je odobrio zapovjednik Gorinšek, dok je nadzor nad objektom pripao načelniku osječkog SIS-a Mirku Grošelju. Naime, poligon su zauzeli pripadnici čepinske Narodne zaštite i HOS-a, njih ukupno 302, dok je u drugom obruču, u zoni Livane, Briješća, Antunovca, Ivanovca, Rudina i Čepina, poligon bio okružen s 360 boraca. JNA je odgovorila žestokom paljbom po civilnim objektima u Brijestu, Josipovcu, Višnjevcu i Sjenjaku, potpomognuta teškim topništvom i tenkovima iz Tenje, ali i MiG-ovima koji su raketirali plinsku postaju i OLT. U Brijestu je pritom poginulo četvero, a u Osijeku troje civila. Komandir na poligonu „C“ je 17. rujna u 6.30 sati zapovijedio proboj sa šest tenkova prema Staroj Tenji, odnosno prema vojnom skladištu Topolik. Budući da se na tom putu nalazio tek manji dio hrvatskih snaga, proboj je bio uspješan. Iako malobrojne, hrvatske su snage uspjele uništiti jedan tenk, dva oklopna transportera te jedan top JNA. Poligon „C“ konačno je osvojen 17. rujna, kada je u njega ušao 2. vod 3. čete 2. bataljuna 106. br. ZNG-a na čelu sa zapovjednikom Mirom Barišićem. Zatim je slijedilo razminiranje i preuzimanje preostalog zaposjednutog naoružanja i opreme, jednog transportera, granata, vojnih vozila i opreme za razminiranje.¹⁰²

Akcije oslobađanja vojarni i vojnih objekata u Osijeku, završene 20. rujna, imale su izniman značaj za obranu Osijeka, njegove okolice i istočnoslavonske bojišnice u Domovinskom ratu. U gradu Osijeku vojarne su predstavljale mjesto povezivanja JNA i lokalnih srpskih pobunjenika iz okolnih naselja kojima je pružana stalna i znatna pomoć. Budući da je JNA posjedovala značajne količine naoružanja, tehnike i logistike, zapovijed za blokadu vojarni bio je logičan slijed događaja, ali, s druge strane, dugo očekivan povod JNA da napadne Hrvatsku, isplanirano još ratnim planom s početka 1980-ih *Sutjeska-2*. No, taj je plan doživio neuspjeh zbog neuspjele rujanske mobilizacije, rasula pričuvnih jedinica, odnosno nedoraslosti u zapovijedanju oficira te pada morala kod vojnika pa je upravo u borbama za vojarne došlo do najvećeg dezerterstva u redovima JNA, ne samo u Osijeku, već i općenito. Osim zaplijenjene veće količine naoružanja, uspješnost „borbi za vojarne“ u Osijeku očitovala se i u odbacivanju agresora na topničku udaljenost te, slijedom toga, ustrojem novih postrojbi poput 130., 135. i 160. br. te topničkih, protuoklopnih i protuzračnih postrojbi, a samim tim, dodatnom učvršćenju

¹⁰¹ MIHANOVIĆ, *Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine*, 25 – 26.

¹⁰² Isto, 26.

kružne crte obrane grada. Ta je obrana grada označavala povezani sustav rovova, bunkera i skloništa koji se protezao od utoka Karašice u Dravu na zapadu do Nemetina na istoku te na sjevernoj strani od Zoološkog vrta do sela Kopačevo. S druge strane, južna crta obrane protezala se od Poljoprivrednog fakulteta do pustare Tufek i dalje do Brijesta, Tenjskog Antunovca, Ivanovca i Vladislavaca. Točnije, cijela crta obrane grada slijedila je pravac: Drava – Nemetin – Močari – Kriva Bara – Kolarevica – Tufek – Brijest – Briješće – Livana – Graškovina – Đurđevo polje – (TT 91,9) – K-89,3 – Poganovačko – Brondin kanal (TT 99,2) – Ugljenište (TT 90,0) – ušće Karašice – Drava – Zoološki vrt – nasip – Tvrđavica – nasip – benzinska postaja – Podravlje – nasip do TT 85,5 – vanjska strana zelenog pojasa do rajona Rasadnici – Drava. Drugim riječima, osječka bojišnica bila je ukupno dugačka oko 50 km. Hrvatske su snage tijekom borbi za vojarne došle do značajnih količina oružja i opreme, stoga je u drugom dijelu rujna započela reorganizacija oružanih snaga RH. S druge strane, 17. korpus gotovo je nestao iz Slavonije, a 12. pmb. je do 19. rujna 1991. potpala pod 12. korpus. Ipak, nakon okupacije Sarvaša te napadima na Novu Tenju, Antunovac, Ernestinovo, Laslovo, Ivanovac, a time i približavanje JNA prema prometnici Đakovo – Osijek, najteži dani za grad i okolicu tek su slijedili.¹⁰³

4.3. Stanje na osječkom području od rujna 1991. do potpisivanja Sarajevskog primirja 2. siječnja 1992. godine

Druga polovica rujna najavila je promjene u ustroju oružanih snaga RH. Naime, 26. rujna pričuvni sastav ZNG-a preimenovan je u Hrvatsku vojsku, dok je Zapovjedništvo ZNG-a postao Glavni stožer Hrvatske vojske. Pri tome su jedino djelatne postrojbe zadržale naziv ZNG.¹⁰⁴ Također, regionalna područja ZNG-a postala su 30. rujna operativne zone kao naslijeđe TO, a obrambene snage istočne Slavonije i Baranje, shodno tome, pripadale su području 1. operativne zone, odnosno Operativne zone Osijek.¹⁰⁵ Zapovjedništvo OZ Osijek je 29. rujna napravilo procjenu stanja na istočnoj bojišnici po kojoj je predviđeno sljedeće: okruženje i moguće odsjecanje gradova Vukovara, Osijeka i Vinkovaca od ostatka Hrvatske uz pomoć oklopno-mehaniziranih jedinica, artiljerije i avijacije JNA; intezivna djelatnost srpskoga stanovništva u Hrvatskoj sa snagama JNA; prodor snaga JNA preko Drave na području između Josipovca i

¹⁰³ Isto, 26 – 28.

¹⁰⁴ Postrojbe ZNG-a su 3. studenog 1991. preimenovane u postrojbe HV-a pa je tako 3. br. ZNG-a postala 3. „A“ gardijska br. HV-a. MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 276.

¹⁰⁵ MARIJAN, *Bitka za Vukovar*, 143.

Belišća te prema Našicama i Donjem Miholjcu, a dijelom i prema Čepinu, radi spajanja sa snagama iz pravca Bijelog Brda i Vinkovaca. Stoga je Zapovjedništvo OZ Osijek odredilo zadaće određenim postrojbama, podijelivši te zadaće u tri faze. Prva faza, koja je podrazumijevala zauzimanje vojnih objekata i naoružanja u korist rasta HV-a, bila je već privedena kraju. Druga faza predviđala je zaustavljanje napada JNA prema Osijeku i Vinkovcima te, s druge strane, gerilsku borbu u zaleđu JNA i nanošenja što većih gubitaka. Završna, treća faza podrazumijevala je protunapad, točnije izbijanje hrvatskih snaga na državne granice RH. Prema tome, zadaća je bila da se svim snagama, makar i po cijenu znatnih gubitaka, obrane naseljena mjesta i očiste ih od neprijateljskih odreda, a da se zatim borbena djelovanja prenesu na području Baranje te na području istočno od crte Osijek – Tenja – Koritna – Vinkovci – rijeka Bosut, s konačnim ciljem deblokade Vukovara i izbacivanja neprijateljskih snaga do državne granice.¹⁰⁶ JNA, koja je krajem rujna također prestrojivala svoje snage, pripremala je planove za zauzimanje istočne Hrvatske. Tako je krajem rujna Komanda 1. vojne oblasti u zauzimanje Vukovara osnovala dvije operativne grupe, nazvane „Sjever“ i „Jug“, prema pravcima njihova napada, dok su postrojbe Novosadskog korpusa i mehanizirane divizije trebale vezivati dio hrvatskih snaga iz pravca Osijeka, organizirane u OG Baranja.¹⁰⁷ Zbog toga je OZ Osijek naloženo da težište borbenog djelovanja predodrede na obrani grada Vukovara, uz angažiranje cjelokupnih snaga HV-a, MUP-a, NZ-a i stanovništva na području općina Osijek, Vinkovci, Vukovar, Đakovo i Županja. Sukladno toj odluci, 18. listopada osnovana je OG Vukovar, Vinkovci i Županja, a za zapovjednika je imenovan potpukovnik Mile Dedaković, zvani „Jastreb“.¹⁰⁸ Zauzimanjem Marinaca 1. listopada, sela između Vukovara i Vinkovaca, započela je kampanja osvajanja Vukovara. Iako su hrvatske snage u nekoliko navrata pokušale osloboditi Marince i prometnicu Vinkovci – Vukovar, svaki je pokušaj ishodio neuspjehom. U međuvremenu je JNA sustavno prodirala kroz crtu obrane Vukovara i to na području Mitnice, naselja Lužac, ulice Sajmište te na Trpinjskoj cesti. JNA je zauzimanjem Lužca 2. studenog presjekla obranu grada na dva dijela, a kada su neprijateljske snage 10. studenog izbile na cestu Borovo – Vukovar, nagovijestili su izravni prodor u središte grada. Naposljetku, Vukovar je osvojen 18. studenog, dan kasnije i Borovo, a time i kraj tromjesečne organizirane obrane grada.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Isto, 152 – 153.

¹⁰⁷ Isto, 148.

¹⁰⁸ Isto, 193.

¹⁰⁹ MARIJAN, *Hrvatsko ratište 1990. – 1995.*, 126 – 129.

S druge strane, na osječkom je području, nakon završetka borbi za vojarnu, crta istočnoga dijela obrane do prosinca 1991. bila sukladna rasporedu pješništva JNA duž pravca Drava – Sarvaško polje – voćnjak – piramida – Tenja. No, svakodnevni napadi iz Baranje, Stare Tenje, Sarvaša, Bijeloga Brda te Klise na Osijek i okolice nastavljani su i dalje. Izdvaja se napad na Nemetin 28. rujna tijekom kojega je ispaljeno pedesetak granata, a napade su pritom trpjela i mjesta Ernestinovo (iz Stare Tenje i Palače), Laslovo (iz Markušice, Ade i Palače) te Tenjski Antunovac.¹¹⁰ Početkom listopada izvršen je neuspješan napad na Sarvaš od strane 3. br. ZNG-a, a na koji je JNA idući dan odgovorila napadom na Novu Tenju. Laslovo je obranjeno 16. listopada, a dva dana poslije i Tenjski Antunovac. Također, selo Dopsin uspješno je stavljeno pod nadzor 17. listopada od strane 106. br. HV-a, čime je zatvoren pravac prema srpskim uporištima u Koprivni i Šodolovcima.¹¹¹ Zapovjednik Gorinšek je 4. studenoga donio zapovijed o pojačavanju obrane na smjeru Laslovo – Ernestinovo – Tenjski Antunovac – Josipin Dvor, radi sprječavanja mogućeg prodora JNA prema Đakovu, Valpovu i Našicama. U obrani toga područja bile su uključene 106. i 130. osječka br., 122. br. HV-a iz Đakova te dio 3. br. ZNG-a.¹¹² U obrani šireg zaleđa Osijeka Glavni stožer HV-a planirao je dovesti najprije 104. br. HV-a iz Varaždina, no nakon što se to nije ostvarilo, pristigla je 105. br. HV-a iz Bjelovara koja je, naime, kasnila u dolasku. Iz Našica su 20. studenog još dovedeni i dijelovi zagrebačke 101. br. HV-a. Navedeno pojačanje bilo je pravovremeno, budući da je Novosadski korpus istoga dana izveo napad na južni dio osječke bojišnice (Čepin, Ernestinovo, Laslovo, Ivanovac i Tenjski Antunovac), razbivši pritom glavninu snaga 130. br. HV-a te ovladavši zaselcima Stari i Novi Seleš.¹¹³

Topnički napad na Ernestinovo, iz smjera Petrove Slatine i Silaša, započeo je 20. studenog u 5 sati ujutro. U obrani sela sudjelovalo je tek dvjestotinjak pripadnika ZNG-a, 130. br. HV-a, Ernestinovačke satnije i jedinica MUP-a te Narodne i Civilne zaštite. Budući da se nisu mogli oduprijeti snagama agresora, najprije je evakuirano civilno stanovništvo u susjedna sela Vladislavce i Ivanovac, dok su se branitelji, nakon dugotrajnih borbi, što s tenkovskim četama JNA, a što s brojnijim agresorskim snagama, povukli iz sela.¹¹⁴ Neki od njih pokušali su se, naime, izvući preko sela Divoš prema Tenjskom Antunovcu, no dva transportera, tri tenka i jedna pješačka četa JNA koje su Divošani propustili, označio je braniteljima Ernestinova

¹¹⁰ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 257 – 258.

¹¹¹ MARIJAN, *Domovinski rat*, 96.

¹¹² MARIJAN, *Bitka za Vukovar*, 217.

¹¹³ MARIJAN, *Domovinski rat*, 96 – 97.

¹¹⁴ SRŠAN, *Povijest sela i župe Ivanovac*, 243 – 244.

zapriječen put za izvlačenje.¹¹⁵ Međutim, neki su se od njih skrili po podrumima kuća te su, nakon ulaska četničkih postrojbi u selo, ostali zarobljeni, a kasnije mnogi i pobijeni. Toga je dana 893 mještana Ernestinova prisilno napustilo svoje domove, a 96 osoba je bilo zatočeno. Naposljetku je njih 42 pušteno mirovnim dogovorom iz 3. ožujka 1992. godine. Ulaskom agresorskih snaga u selo i zauzimanjem trafostanice u Ernestinovu, osvojena je i prometnica Osijek – Vinkovci, koja je služila za dovođenje naoružanja iz Vukovara, odnosno iz Srbije.¹¹⁶

Pripreme za protuudar hrvatske su snage provele 21. studenog. Planirano je protjerivanje snaga JNA iz zauzetih sela i njihovo potiskivanje do pravca Orlovnjak – Tenja. Za glavni udar određene su snage 2. bataljuna 130. br. HV-a, zajedno sa samostalnim bataljunom 106. br. HV-a, zatim bataljun i mješoviti artiljerijski divizijun 3. br. ZNG-a, djelatna četa 132. br. HV-a te snage PU Osijek. Zadaća tih snaga bila je razbiti protivnika na području Orlovnjak, Stari Orlovnjak, Stari Seleš i Ernestinovo, a zatim ovladati crtom Tenja – Bricin Bunar – Mali Rit (Kudeljara) – Vrbik. Pritom je ključnu ulogu imala 130. br. HV-a koja je trebala ojačati obranu Laslova te blokirati i presjeći prometnicu od Petrove Slatine prema Šodolovcima, dok je zadaća blokade sela Ada, Podrinje i Šodolovaca te vezivanje snaga u njima bila dodijeljena 122. br. HV-a iz Đakova. Također, u smjeru Brijesće – Korođ – Hrastin istoga je dana planirano uvođenje 101. br. HV-a radi obrane dubine toga područja. Akcija oslobađanja Ernestinova i spajanja sa snagama u Laslovu započela je 22. studenog u poslijepodnevnim satima. Budući da veći pomak nije napravljen, već u jutro 23. studenog djelatna četa 132. br. HV-a iz Orahovice, nakon što je odbila zadaću pojačanja Laslova, tijekom noći se udaljila s bojišnice, dok je predviđeni plan ispunila samo 101. br. HV-a koja je zaposjela crtu Hrastin – Brijesće – Grabik – Jurjevac Punitovački. U zauzimanje šireg područja Ernestinova je 23. studenog 130. br. HV-a ojačana s dva bataljuna i jednom protuoklopnom skupinom 101. br. HV-a. JNA, koja se nije ograničila samo na obranu zauzetih sela, tijekom dana je više puta odbijena u pokušaju prodora pravcem Tenja – Novi Seleš – Ernestinovo – Vladislavci, uz pratnju žestoke vatre iz tenkovskih topova po Laslovu, Ivanovcu i Hrastinu. U borbama je poginulo 18 osoba, dok je njih 42 teže, odnosno njih 52 lakše ranjeno. Sve nade u oslobađanje Ernestinova nestale su s noći 23. na 24. studenog kada je djelatna četa 132. br. HV-a odbijena u obrani Laslova, a time je sudbina sela, važnog za obranu šireg područja Osijeka, bila zapečaćena.¹¹⁷

¹¹⁵ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 283 – 284.

¹¹⁶ SRŠAN, *Povijest sela i župe Ivanovac*, 243 – 244.

¹¹⁷ MARIJAN, *Bitka za Vukovar*, 266 – 267.

Smješteno na pola puta između Osijeka i Vinkovaca, selo Laslovo bilo je okruženo srpskim selima Palača, Ada, Silaš i Markušica, iz kojih je konstantno vrebala opasnost o mogućim napadima na selo. Naime, još su od ožujka 1991. mještani srpske nacionalnosti zastrašivali, otvoreno prijetili i najavljivali „krvavi Uskrs“ ostalim mještanima u selu. Zbog toga su u selu najprije organizirane noćne straže, a kada je tijekom ljeta selo trpjelo svakodnevne minobacačke napade, donesena je i odluka o kružnoj obrani po kojoj su sa svih strana sela postavljeni punktovi, a jedini je izlaz činila cesta prema Ernestinovu. Tijekom kolovoza je započela evakuacija žena, djece i starih koji odlaze u dijelove širom Hrvatske, a dio njih i u Mađarsku. Dana 4. rujna Laslovo je doživjelo jedno od najtežih napada s palačke strane, kada je probijena obrana i osvojena trećina sela, ali nakon višesatne borbe vraćena je prvobitna crta obrane. Stoga je 30. rujna pristigao osječki bataljun u cilju ojačavanja kritičnih točki sela. No pad Vukovara označio je i usmjerenje neprijateljskih snaga prema Osijeku, odnosno prema najjužnijoj točki osječkog područja, a to je bilo Laslovo. U potpunom okruženju selo se naposljetku našlo 20. studenoga kada je osvojeno Ernestinovo. Shodno tome, u selu je došlo do potpune uskrate pomoći, što streljiva, a što osobnih potrebtina, pritom su i sve telefonske linije bile prekinute. Unatoč okruženju vladao je visoki moral među braniteljima koji su odlučno branili mjesta na svojim punktovima. Ipak, četvrtog dana okruženja, 23. studenog, nakon silnog granatiranja, Zapovjedništvo sela donosi odluku o proboju kroz selo, koji se odvio u pet sati u jutro idućeg dana. Svi su branitelji i civili, njih 257, zajedno s ranjenicima, uspješno izvršili proboj te prešli na teritorij slobodnog sela Ivanovca, ostavljajući iza sebe razrušeno selo. U obrani sela ukupno je poginulo 38 branitelja i civila, dok se četvero branitelja i šest civila smatraju nestalima.¹¹⁸ Laslovo je treće mjesto po redu u Hrvatskoj u odnosu na broj stanovnika i broj poginulih u Domovinskom ratu pa ga se iz tog razloga naziva i „mali Vukovar“.¹¹⁹

Antunovac je, poput Laslova, po nastanku ratne opasnosti organizirao mjesne straže, posebno u smjeru Tenja koje je bilo jedno od srpskih uporišta nadomak Osijeka. Prva crta obrane Antunovca bila je na pustari Orlovnjak, a s njegovim padom preselila se do pustare Stari Seleš. Tada mnogi mještani napuštaju svoje domove, mahom žene, djeca i stariji, a s padom Staroga Seleša u selu ostaje tek nekolicina mještana.¹²⁰ Od 18. do 24. studenoga u obrani Tenjskoga Antunovca pridružuju se 1. i 2. satnija 1. bojne 106. br. HV-a., a u istom tom razdoblju, osim u Antunovcu, traju žestoki topnički i pješački sukobi na području Hrastina i

¹¹⁸ SRŠAN, *Povijest sela i župe Ivanovac*, 150 – 152.

¹¹⁹ MIHANOVIC, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 299.

¹²⁰ SRŠAN, *Povijest sela i župe Ivanovac*, 190 – 191.

Silaša.¹²¹ Pripadnici HV-a na potezu Tenja – Orlovnjak započeli su s utvrđivanjem obrane sela, a protunapadi na Seleš izvršeni su 21. i 22. studenog, a oba puta, zbog snažnoga otpora agresora, završili su povlačenjem hrvatskih snaga. Pritom su u protunapadima poginula dvojica hrvatskih branitelja. Dana 5. prosinca agresor je izveo topničke napade na Tenjski Antunovac preko šume Rosinjače.¹²² Budući da su ondje prethodne noći poginuli pripadnici 2. bojne 106. br. HV-a, nije bilo moguće izvijestiti o kretanju tenkova JNA koji su tako po osvajanju Divoša uspješno prodrijeti u selo presjekavši obranu na dva dijela. Preostali pripadnici 2. bojne 101. br. HV-a i 3. bojne 130. br. HV-a povlačili su se prema Ivanovcu, Briješću i Čepinu. U borbama za Tenjski Antunovac poginule su 43 osobe.¹²³

Nakon pada Antunovca, Ivanovac je postao prva crta južne osječke bojišnice. Hrvatske snage u Ivanovcu sastojale su se od zagrebačke 101. br. te našičke i osječke 130. br., koja se uglavnom sastojala od mještana Ivanovca, Antunovca, Ernestinova i Laslova, a bili su smješteni po napuštenim kućama obitelji koje su selo napustile u jeku napada 20. studenog. Upravo su te postrojbe, bez obzira na okolnosti (hladnoća, nedostatak pitke vode, snajperisti, topnički napadi), uspješno odbili agresora u zauzimanju važne magistralne ceste Osijek – Đakovo i onemogućili ga u daljnjem pokušaju odcjepljenja Osijeka od ostalog dijela Hrvatske. Taj je uspjeh, naime, bio moguć zbog prethodno zaplijenjenog oružja u vojarni „Lug“ kod Čepina.¹²⁴ Zatim je Zapovjedništvo OZ Osijek odlučilo da će se započeti s protuudarom i oslobađanjem Tenjskoga Antunovca. Shodno tome, 101. br. HV-a ojačana je bataljunom 107. br. HV-a te 1. bataljunom 3. br. ZNG-a. Oslobađanje Antunovca, koje je započelo 6. prosinca, završilo je neuspjehom, ali su položaji JNA pomaknuti na željezničku prugu zapadno od sela. Također, 10. prosinca je pravac Hrastin – Buban pašnjak – Divoš – željeznička pruga kod Ernestinova, preuzela 130. br. kojoj su pridodane 1. bataljun 3. br. ZNG-a, 1. bataljun 107. i 3. bataljun 132. br. HV-a za držanje obrane u pravcu Tenjski Antunovac – Ivanovac – Divoš – Paulin Dvor – Hrastin.¹²⁵

Tri kilometra južnije od Tenjskog Antunovca nalazile su se pustare Stari i Novi Seleš, koje su trpjele minobacačke napade mjesecima. Hrvatske su snage Stari Seleš još krajem studenoga napustile bez borbe, a početkom prosinca zauzeta je i pustara Novi Seleš. Iako je donesena odluka o oslobađanju Novoga Seleša, zbog neposlušnosti pripadnika 1. bojne 106. br. HV-a te

¹²¹ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 310 – 311.

¹²² SRŠAN, *Povijest sela i župe Ivanovac*, 191.

¹²³ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 312.

¹²⁴ SRŠAN, *Povijest sela i župe Ivanovac*, 73 – 74.

¹²⁵ MARIJAN, *Domovinski rat*, 98.

izostanka dogovorene topničke potpore 122. br. HV-a, protunapad nije uspio.¹²⁶ Topnički napadi nisu zaobišli ni Paulin Dvor i Hrastin, a 4. prosinca je 151. pmb. JNA napala ta mjesta iz pravca Ernestinova. Iako je napad trajao cijeli dan, hrvatske su se snage uspjele obraniti, a napad je okončan povlačenjem JNA na početne položaje. Zatim je na položaje 130. br. HV-a, uvedena i 101. br. HV-a, s ciljem obrane i sprječavanja prodora duž rijeke Vuke i pravca Ivanovac – Čepin, a kasnije je ista ojačana dijelovima 3. bataljuna 132. br. HV-a.¹²⁷

Najteži trenutci za grad Osijek i njegovu okolicu odvijali su se uoči 5. prosinca 1991. Naime, u šumi Rosinjači, smještenoj između Brijesta i prigradskog naselja Tenja, pripadnici pješачkog voda 2. bojne 106. br. HV-a, mahom mladići iz naselja Sv. Rok, s noći 3. na 4. prosinca zaposjeli su položaje u šumi, da bi se tijekom sljedećega dana na tome području odvijale snažne borbe s agresorom koji se nalazio s druge strane šume. Ipak, uslijed velike hladnoće, pada koncentracije i umora, svih 16 hrvatskih branitelja ubijeno je na brutalan način od strane srbočetničkih postrojbi, a njihova su tijela zatim ostavljena kao mamac. Zapovjedništvo OZ Osijek, zajedno s bojnomo „Frankopan“, odlučilo se za akciju izvlačenja tijela nastradalih branitelja. Zbog izviđanja terena akcija je provedena tek tjedan dana poslije, a tada su tijela bila već duboko na neprijateljevom teritoriju. U noći s 12. na 13. prosinca pripadnici bojne „Frankopan“, uz pomoć dobrovoljaca iz 106. br. HV-a, uspješno su izveli akciju, izvukavši 15 smrznutih tijela poginulih pripadnika na rub šume.¹²⁸ Poginuli pripadnici voda 2. bojne 106. br. HV bili su: Salko Ahmić (1947.), Ivica Babaja (1964.), Pavao Begonja (1961.), Stjepan Ezer (1961.), Damir Farago (1959.), Berislav Genčić (1971.), Zoran Gnjatović (1962), Ivan Hap (1951.), Zoran Kišasondi (1967.), Mladen Milanković (1956.), Siniša Knežević (1965.), Davor Milas (1973.), Matija Olujić (1972.), Ivan Sekanić (1953.), Goran Stjepanović (1970.), dok Mihajlo Pelegrin do danas nije pronađen.¹²⁹

Toga su 5. prosinca izvršeni topnički napadi JNA duž cijele crte obrane grada Osijeka; na Tenjski Antunovac, Novu Tenju i Nemetin koji je postao prva crta osječkoga istočnog bojišta. Nemetin je, naime, napadnut od dijelova 16. mješovite protuoklopne artiljerijske brigade te četa srpskih pobunjenika iz Sarvaša. Ipak, uspješno su ga obranili dijelovi 106. br. HV-a, ali uz velike gubitke. Više uspjeha agresori su imali na jugoistoku bojišnice grada, gdje su zauzeli ciglanu sjeveroistočno od Tenje i položaje u šumi Rosinjača, a uz to i nadzor na cesti

¹²⁶ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 300 – 301.

¹²⁷ MARIJAN, *Domovinski rat*, 97 – 98.

¹²⁸ Hrvatska radiotelevizija, Dokumentarna serija *Kako je obranjena Hrvatska* (2016). <https://www.youtube.com/watch?v=gZT1G1T3iwc>, posjećeno 25. 6. 2023.

¹²⁹ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 304.

Nova Tenja – Osijek, ugrozivši time položaje hrvatskih snaga u Novoj Tenji. S obzirom na to da je Rosinjača izgubljena noć prije, u noći 5. na 6. prosinca samostalnoj tenjskoj satniji (kasnije pridružena 106. br. HV-a) prijetilo je okruženje pa je započelo povlačenje na položaj Kriva bara – Kolarevica – Tufek – Policer, gdje je sljedeći dan uspješno zaustavljen napad JNA. U borbama je pritom poginulo 26 pripadnika 106. br., dok je više desetaka ranjeno. Budući da su borbe na prilazima Osijeka nepovoljno skončane po hrvatske snage, a stalni napadi najavljaljivali su moguće okruženje grada, nastala je opća panika među građanima. Tom je prilikom 7. prosinca imenovan novi zapovjednik obrane grada Osijeka Branimir Glavaš. Nakon nekoliko dana mirnoga razdoblja JNA je zaprijetila udarom na najslabiji branjeni dio hrvatske obrane, a to je bila prometnica Osijek – Đakovo. Hrvatske snage su tako 15. prosinca najprije odbile napad 151. mbr. JNA iz Ernestinova na Paulin Dvor, no nakon što je tijekom idućeg dana ponovljen napad na 1. bataljun 107. i 130. br. HV-a, Paulin Dvor je bio zauzet, a hrvatske snage povukle su se do crte Hrastin – Vladimirevci. Napad na Osijek očekivao se i tijekom 20. te 21. prosinca, zbog čega su dodatno utvrđivani obrambeni položaji grada, ali do napada nikada nije došlo.¹³⁰ Ipak, do sklapanja Sarajevskog primirja 2. siječnja 1992. izvršeni su još napadi na Vladislavce i Hrastin, koji su trajali od 1. do 3. siječnja, ali crta obrane se nije pomaknula. U tim je napadima poginulo 12 pripadnika 101. br. HV-a, šest pripadnika 132. br. HV-a te pet pripadnika 130. br. HV-a.¹³¹

Dana 15. prosinca do Zapovjedništva grada Osijeka dolazi informacija da su agresorske snage izbile na lijevu obalu Drave, nasuprot Donjogradskoga groblja i Nemetina, što je značilo da je istočni dio grada na dometu pješačkog naoružanja. Stoga je Zapovjedništvo OG Osijek provelo hitnu akciju „Đavolja greda“ s ciljem potiskivanja agresora s područja Kopačkoga rita te postavljanja novih snaga i obrane na lijevu obalu Drave. Za zapovjednika akcije postavljen je Branko Kovač, a nositelj napada provela je 135. br. HV-a. U sedam sati u jutro 18. prosinca započeo je opći napad hrvatskih postrojbi (135., 106. i 160. br. HV-a, baranjska policija i bojna „Frankopan“). Uz topničku potporu, snage 135. br. HV-a primorale su protivnika na povlačenje, dok je baranjska policija, napadajući s boka, nanijela velike gubitke agresoru u ljudstvu i tehnici. S obzirom na neočekivani napad, nastalo je opće rasulo u neprijateljskim redovima pa su se mnogi od njih odlučili za bijeg. U akciji je poginulo pet pripadnika 135. br. HV-a te tri pripadnika satnije PP Beli Manastir, dok su neprijateljske snage bilježile preko 80 poginulih. Brzom akcijom „Đavolja greda“ oslobođen je Kopački rit te je stabilizirana sjeverna crta obrane

¹³⁰ MARIJAN, *Domovinski rat*, 98 – 99.

¹³¹ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 319.

na području Baranje, a time i smanjena ugroza stanovništva grada Osijeka. Bio je to prvi napadni uspjeh hrvatskih postrojbi takvoga opsega na istočnoslavonskom bojištu, a u kojoj su sudjelovali dijelovi svih postrojbi pod Zapovjedništvom OG Osijek. Pothvat je također bio bitan za podizanje borbenog morala vojske, ali i stanovništva istočne Slavonije i Osijeka.¹³²

Iako je za vrijeme dolaska predstavnika UN-a 27. i 28. prosinca, glede pripreme operacije mirovnih snaga, svim postrojbama operativnih zona zapovijedeno prekid vatrenih djelovanja na osječkom području, JNA je svakodnevno odgovarala topničkim napadima po čitavom istočnoslavonskom bojištu. Napadi su, naposljetku, trebali službeno prestati 3. siječnja u 18 sati, kada je na snagu stupio sporazum o primirju iz Sarajeva. No, neovisno o primirju, napadi na Osijek, kao i na druga mjesta širom Hrvatske, nastavila su se i tijekom siječnja pa su tako provokacije i incidenti od strane srpskoga stanovništva, kao i nadlijetanja zrakoplova i helikoptera JNA te napadi velikosrpskih vojnih jedinica (nešto manjeg opsega), postali svakodnevna pojava, koja je imala dodatne fizičke i psihičke posljedice nad civilnim stanovništvom.¹³³

¹³² Isto, 322 – 329.

¹³³ Isto, 330 – 331.

5. ISHOD RATA: SARAJEVSKO PRIMIRJE, MEĐUNARODNO PRIZNANJE REPUBLIKE HRVATSKE, MIRNA REINTEGRACIJA HRVATSKOG PODUNAVLJA TE RATNE ŠTETE NA OSJEČKOM PODRUČJU

Predstavnici Republike Hrvatske i JNA, uz posredovanje osobnoga izaslanika glavnog tajnika UN-a Cyrusa Vancea, u Sarajevu su 2. siječnja 1992. potpisali sporazum o potpunom prekidu vatre u RH. Sporazum se temeljio na prethodno dogovorenom povlačenju JNA iz Hrvatske i deblokadi vojarni JNA, odnosno o dolasku mirovnih snaga UN-a na prostore Hrvatske, potpisan u Ženevi 23. studenog između predsjednika Hrvatske Franje Tuđmana, predsjednika Srbije Slobodana Miloševića te generala JNA Veljka Kadijevića, uz posredovanje predstavnika UN-a Cyrusa Vancea i EZ-a lorda Petera Carringtona. Sarajevski sporazum (ukupno 15. sporazum po redu o prekidu vatre) stupio je na snagu idući dan, 3. siječnja u 18 sati. Sukladno mirovnom planu, u proljeće 1992. na okupirana su se područja RH rasporedile Zaštitne snage UN-a, tzv. UNPROFOR (United Nations Protection Forces). Te su snage raspoređene po dijelovima Dalmacije, Like, Korduna i Banovine te istočne i zapadne Slavonije, podijeljene u tri UNPA zone (United Nations Protected Areas), pod zaštitom UN-a. Zone su uključivale prostore 18 općina u kojima su Srbi činili većinu ili značajnu manjinu stanovništva, ali i područja izraženih napetosti koja su dovela do oružanih sukoba. Prema tome, oformirane su zone „istočna Slavonija i Baranja“ (UNPA istok¹³⁴), „zapadna Slavonija“ (UNPA zapad) te „Krajina“ (UNPA sjever i jug), čiji je krajnji cilj bio stvaranje uvjeta za konačan dogovor o političkom rješenju sukoba u Hrvatskoj.¹³⁵ Iako je JNA napustila Hrvatsku, većina zadaća UN-a nisu bila ispunjena. Naime, na okupiranim područjima RH nastavljena su ubijanja više stotina hrvatskih civila, a više tisuća njih je protjerano. Istovremeno se Hrvatska, uz tešku gospodarsku situaciju, zbrinula za više od pola milijuna prognanika iz Hrvatske, ali i iz Bosne i Hercegovine. U takvom je stanju Hrvatska tražila svoje priznanje na međunarodnoj sceni, za čiji je pozitivan ishod bila odgovorna Arbitražna komisija (tzv. Badinterova komisija po predsjedniku Robertu Badinteru) iz Haaga, a na temelju čijih su mišljenja 15. siječnja 1992. zemlje EZ konačno priznale RH kao neovisnu i suverenu državu. Neke su države priznale Hrvatsku još tijekom 1991. (Slovenija 26. lipnja, Litva 30. srpnja, Ukrajina 11. prosinca, Latvija 14. prosinca, Island 19. prosinca, Estonija 31. prosinca te Vatikan 13. siječnja 1992.), no svoje puno međunarдно

¹³⁴ Zona „Istok“ obuhvatila je 4 općine (Vukovar, Beli Manastir te dijelom Osijek i Vinkovce) na čijem je prostoru živjelo 536.370 stanovnika, a od toga Srba 258.298 (48,2%), Hrvata 205.075 (38,2%) te 72.997 ostalih (13,6%). Sjedište zone bilo je u Erdutu. NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih.*, 128.

¹³⁵ Isto, 123.

priznanje, Hrvatska je postigla ulaskom u organizaciju Ujedinjenih Naroda 22. svibnja 1992., kao njihova 178 članica.¹³⁶

Primirje je za hrvatsku stranu označio ujedno i strategijski predah, no u narednim mjesecima, ono je bilo sustavno kršeno s obje strane. Naime, pobunjeni krajinski Srbi naprije su spriječili povlačenje ostataka JNA s okupiranih područja RH u Srbiju, izvlačenjem glavnine Kninskog i dijelova Bihaćkog korpusa, čime je znatno porasla njihova vatrena moć. Isto se odvijalo na području istočne Slavonije, Baranje i Srijema tijekom ožujka 1992., gdje su postrojbe Novosadskog korpusa i 1. mehaniziranog korpusa zamijenjene postrojbama TO lokalnih Srba, koji su preuzeli njihovu crtu bojišnice.¹³⁷ Većih incidenata, osim na području zaleđa Zadra i u Lici, bilo je i na osječkom području, a tijekom 17. svibnja Osijek je pretrpio jedan do najžešćih topničkih napada. Stoga je još 3. travnja 1992. provedena neuspjela akcija „Baranja“ od strane snaga OZ Osijek. Naime, po zapovijedi generala Gorinška napad je izvela 107. br. HV-a u cilju ovladavanja područjem Torjanskog trokuta, ali je napad prekinut zbog intervencije UNPROFOR-a. Protivnik je već idućeg dana odgovorio topničkom vatrom po položajima 107. br. koja se morala povući na desnu obalu Drave. U akciji je poginulo 14 pripadnika 107. br., dok je njih 77 ranjeno. Nakon akcije „Baranja“ zapovjednik OZ Osijek Karl Gorinšek bio je smijenjen.¹³⁸ Upravo će akcija „Baranja“ postati posljednja vojna akcija na osječkom području u Domovinskom ratu.¹³⁹ Zbog toga će dijelovi istočne Slavonija, Baranje i Srijema ostati i nakon oslobodilačkih akcija „Bljesak i „Oluja“ okupirani, jer je u oslobađanju toga teritorija politički vrh Hrvatske odlučio dati prednost političkim pregovorima. Postojao je, naime, ratni plan kodnog imena „Dunav“, koji se trebao realizirati u slučaju da pobunjeni Srbi ne pristanu na mirnu predaju.¹⁴⁰ U pregovorima o mirnoj reintegraciji hrvatskoga Podunavlja sudjelovali su američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter Galbraith, veleposlanik UN-a Thorvald Stoltenberg i predstavnik Organizacije za europsku sigurnost i suradnju Geert Ahrens, kao i predstavnici Srba s toga područja. Galbraithov pristup temeljio se na pokušaju usklađivanja osnovnih elemenata poglavlja iz plana Z-4 koja se odnose na istočnu Hrvatsku. Pritom je hrvatskoj strani bilo od ključne važnosti odstupanje u dijelu koji se odnosi na pojedine aspekte političke autonomije Srba, poput mogućnosti da se u RH stvori područje sa specijalnim statusom (srpska država u državi), te je nastojala osigurati što brži povratak prognanika. Tijekom pregovora o situaciji u BiH, u američkoj zrakoplovnoj bazi Dayton, 1. studenoga su predsjednici Tuđman i

¹³⁶ Isto, 130 – 132.

¹³⁷ MARIJAN, *Hrvatsko ratište 1990. – 1995.*, 150 – 152.

¹³⁸ MARIJAN, *Domovinski rat*, 203 – 204.

¹³⁹ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 332.

¹⁴⁰ MARIJAN, *Domovinski rat*, 389.

Milošević ujedno dogovorili i nacrt sporazuma o povratku okupiranog Podunavlja. Sukladno tome, u prisutnosti Galbraitha i Stoltenberga Milan Milanović je u ime srpske strane u Erdutu 12. studenoga 1995., potpisao *Temeljni sporazum o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema* (za hrvatsku je stranu istoga dana Sporazum potpisao Hrvoje Šarinić), koji je predviđao prijelazno razdoblje u trajanju od jedne do dvije godine u okviru kojega bi područje hrvatskoga Podunavlja spalo pod administrativni nadzor UN-a. Realizacija mirovnoga sporazuma započela je 15. siječnja 1996. kada je uvedena Prijelazna uprava UN-a i potvrđena reintegracija okupiranoga područja u sastav Hrvatske.¹⁴¹ Naposljetku, 15. siječnja 1998. hrvatsko je Podunavlje predano hrvatskim vlastima te je, shodno tome, ostvaren puni suverenitet Hrvatske na cjelokupnom svom teritoriju.¹⁴²

Prema podacima Marijana Perkovića i Vlade Puljiza, ratom i ratnim razaranjem bilo je zahvaćeno 54% nacionalnog teritorija, odnosno 36% hrvatskog stanovništva, dok se pod izravnom okupacijom našlo 14.760 km² ili 26% hrvatskog teritorija. Ovisno o različitim izvorima, Hrvatska je u Domovinskom ratu (1991. – 1995.), imala najmanje 13.583 poginulih i nestalih,¹⁴³ dok je ranjeno njih 30.578, od toga 7169 civila (1044 djece) te 21.959 hrvatskih branitelja.¹⁴⁴ Ogroman broj ljudi protjeran je iz svojih domova pa je tako broj prognanika i izbjeglica u Hrvatskoj bio 550 tisuća krajem 1991., no do 1995. smanjio se na 386 tisuća. Istodobno je broj izbjeglica u inozemstvu smanjen sa 150 na 57 tisuća, a od 1995. počinje masovan povratak prognanika i izbjeglica.¹⁴⁵ U obrani grada Osijeka je u istom tom razdoblju ukupno poginulo 1724 građana (1327 branitelja i 397 civila), dok je iz okupiranoga dijela općine Osijek protjerano 12.689 ljudi. Nakon mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja 1998. uslijedio je njihov povratak.¹⁴⁶

Osijek je, kao najveći hrvatski grad na prvoj crti obrane, pretrpio i znatnu materijalnu štetu, a čije je središte grada također bilo iznimno teško oštećeno.¹⁴⁷ Konkretno, u gospodarskom dijelu su goleme štete pretrpjele tvrtke Saponia i IPK Osijek, a u zdravstvu Osječka bolnica.

¹⁴¹ HOLJEVAC TUKOVIĆ, Ana. „Temeljni sporazum o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema (Erdutski sporazum) i uvjeti za njegovu provedbu“. *Časopis za suvremenu povijest* 47 (2015), br. 3: 620 – 631.

¹⁴² BING, Albert. *Hrvatska u međunarodnoj zajednici*, u: *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Školska knjiga, 2006., 418.

¹⁴³ PERKOVIĆ, Marijan i PULJIZ, Vlado. „Ratne štete, izdaci za branitelje, žrtve i stradalnike rata u Republici Hrvatskoj“. *Revija za socijalnu politiku* 8 (2001), br. 2: 235 – 238.

¹⁴⁴ NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih.*, 368.

¹⁴⁵ PERKOVIĆ i PULJIZ, *Ratne štete, izdaci za branitelje, žrtve i stradalnike rata u Republici Hrvatskoj*, 235 – 238.

¹⁴⁶ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 337.

¹⁴⁷ HOLJEVAC TUKOVIĆ i NAZOR, *Ratne štete na kulturnim dobrima na području Osječko-baranjske županije*, 382.

Oštećeni su i objekti velikih sustava poput INE, telekomunikacija, pošte, ali i mnoge ceste, željeznice i željezničke pruge te objekti vitalnoga značaja za stanovništvo, a srušen je i most na Dravi. Ipak, najveće štete nastale su na građevinskim objektima, a posebice na stambenim zgradama, stanovima i obiteljskim kućama pa je tako u Osijeku oštećeno ukupno 12.610 stambenih objekata s ukupno 18.360 stanova u kojima je živjelo 54.102 stanovnika, što je značilo da je preko 50% stanovnika Osijeka bilo izravno egzistencijalno ugroženo. Također, oštećeni su mnogi spomenici kulture i sakralni objekti u Osijeku, koji su predstavljali ključne ciljeve napada agresora. Pritom su najviše stradali Tvrđa, crkva sv. Petra i Pavla, zgrade Hrvatskoga narodnog kazališta, Županije i Gospodarske komore, ali i mnogi drugi kulturni spomenici.¹⁴⁸ Na području bivše općine Osijek stradale su i zaštićene povijesne cjeline, od kojih se izdvajaju srednjovjekovni gradovi u Erdutu, Ivanovcu i Korodvaru; od povijesnih građevina Parohijska crkva Sv. Dimitrija u Dalju; od arheoloških lokaliteta i spomenika pretpovijesni, antički i srednjovjekovni arheološki lokalitet „Bajer“ i „Ul. Venecija“ u Bijelom Brdu, srednjovjekovno naselje „Udovičko polje“ u Koprivni, pretpovijesni, antički i srednjovjekovni arheološki lokalitet „Suvatovo“, antički arheološki lokalitet „Mursa“ i arheološka zona Gornji grad u Osijeku, kao i mnogi drugi objekti čija je ukupna šteta procijenjena u milijardama dolara.¹⁴⁹

¹⁴⁸ PAVIČIĆ, Marta. „Ratne štete kao posljedica Domovinskog rata u gradu Osijeku“. *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku* (2009), br: 25: 155 – 157.

¹⁴⁹ HOLJEVAC TUKOVIĆ i NAZOR, *Ratne štete na kulturnim dobrima na području Osječko-baranjske županije*, 386 – 387.

6. ZAKLJUČAK

Grad Osijek i njegova okolica bili su jedni od onih područja u Republici Hrvatskoj koje se zbog svoje nepovoljne demografske situacije i geografskoga položaja našao na udaru glavnine velikosrpskih snaga u Domovinske ratu te ugroze od potencijalnoga odcjepljenja od ostatka države. Iako su prva borbena djelovanja od strane JNA u Osijeku započela simboličnim gaženjem crvenog „fice“, mjesta nadomak grada postaju žarištima oružanih sukoba u ljeto 1991. godine. Srpska pobuna na osječkom području širi se iz četničkih uporišta u Staroj Tenji i Bijelom Brdu, odakle su diktirani svi kasniji napadi na grad Osijek i okolicu pa je već početkom srpnja selo Čelije postalo prvom žrtvom velikosrpske agresije. U idućim mjesecima, sustavnim djelovanjem JNA i pobunjenih Srba, započinju sveopći napadi na lokalno stanovništvo te, posljedično, masovni egzodus pučanstava iz mjesta u blizini srpske granice (Aljmaš, Erdut, Dalj) ili u blizini srpskih uporišta, koji svoje utočište pronalaze u gradu Osijeku. Hrvatske snage u tim trenucima u neravnopravnom položaju po pitanju naoružanja, opreme i školovanog zapovjednog kadra u odnosu na nadmoćnijeg neprijatelja, a time i u pružanju značajnijeg otpora. Stoga je ključni događaj za grad Osijek osvajanje vojnih objekata JNA u gradu tijekom rujna 1991., kada su zaplijenjene veće količine naoružanja važnoga za utvrđivanje obrane grada te okončane borbe na dva fronta. Najžešći sukobi slijede s padom Vukovara, odnosno premještanjem glavnine velikosrpskih snaga na osvajanje Osijeka. U tim napadima najprije su redom okupirana mjesta na južnoj (Palača, Ernestinovo, Laslovo, Antunovac), istočnoj (Sarvaš) te sjevernoj (Baranja) strani grada. Ipak, odvažnim otporom malobrojnoga stanovništva u okolini te u gradu samom, Osijek će do kraja rata ostati „nepokoreni grad“ na prvoj crti bojišta, pretrpjevši jedno od najvećih ljudskih stradanja i materijalnih šteta u Domovinske ratu.

7. LITERATURA

7.1. Knjige

- BING, Albert. *Hrvatska u međunarodnoj zajednici*, u: *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- BARIĆ, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.*, u: *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- BARIĆ, Nikica; MARIJAN, Davor. *Raspad Jugoslavije i stvaranje hrvatske države*. Zagreb: AGM d.o.o. i Hrvatski institut za povijest, 2020.
- MARIJAN, Davor. *Bitka za Vukovar*. Zagreb – Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2004.
- MARIJAN, Davor. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot infinitus, 2016.
- MARIJAN, Davor. *Obrana i pad Vukovara*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013.
- MARIJAN, Davor. *Hrvatsko ratište 1990. – 1995.*, u: *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije (1918 – 1991 – 2003)*. Zagreb: Naklada P. I. P. Pavičić, 2003.
- MIHANOVIĆ, Ivan. *Obrana Osijeka 1991. godine*. Zagreb: Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2020.
- NAZOR, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011.
- RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.: od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska 1945. – 1991.*, u: *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

- SRŠAN, Stjepan. *Povijest sela i župe Ivanovac*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, RKT župni ured Ivanovac, Općina Antunovac, Općina Ernestinovo, 2004.
- VRBANAC, Vinko; KOŠČAK, Mirko. *Osječki rujan 1991. – kazivanja osječkih branitelja izravnih sudionika u bitkama za oslobođenje vojarni*. Osijek: Udruga Hrvatski časnički zbor grada Osijeka, 2016.

7.2. Članci

- HOLJEVAC TUKOVIĆ, Ana. „Temeljni sporazum o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema (Erdutski sporazum) i uvjeti za njegovu provedbu“. *Časopis za suvremenu povijest* 47 (2015), br. 3: 617-634
- HOLJEVAC TUKOVIĆ, Ana; NAZOR, Ante. „Ratne štete na kulturnim dobrima na području Osječko-baranjske županije“. *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 20 (2020), br. 1: 373-422
- MARIJAN, Davor. „Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990. – 1991“. *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), br. 1: 47-63
- MIHANOVIĆ, Ivan. „Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine“. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* 19 (2016), br. 37: 11-31
- PAVIČIĆ, Marta. „Ratne štete kao posljedica Domovinskog rata u gradu Osijeku“. *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku* (2009), br. 25: 149-164
- PAVLIČEVIĆ, Dragutin. „Dva stoljeća velikosrpskih težnji prema Hrvatskoj 1793 – 1993“. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 2 (1993), br. 2-3 (4-5): 247-283
- PERKOVIĆ, Marijan; PULJIZ, Vlado. „Ratne štete, izdaci za branitelje, žrtve i stradalnike rata u Republici Hrvatskoj“. *Revija za socijalnu politiku* 8 (2001), br. 2: 235-238

7.3. Internetski izvori

- Dokumentarna serija *Kako je obranjena Hrvatska*. Hrvatska radiotelevizija (2016), <https://www.youtube.com/watch?v=gZT1GIT3iwc>, posjećeno 25. 6. 2023.